

Univerzita Pardubice
Fakulta ekonomicko-správní

Důchodový systém v České republice a jeho perspektivy

Bc. Petra Součková

Diplomová práce

2010

Univerzita Pardubice
Fakulta ekonomicko-správní
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Petra SOUČKOVÁ**
Studijní program: **N6209 Systémové inženýrství a informatika**
Studijní obor: **Pojistné inženýrství**
Název tématu: **Důchodový systém v České republice a jeho perspektivy**
Zadávací katedra: **Ústav matematiky**

Zásady pro vypracování:

Důchodový systém v České republice - charakteristika současného stavu.
Charakteristika průběžných a kapitalizačních systémů.
Důvody transformace důchodových systémů.
Stárnutí obyvatelstva - důležitý faktor neudržitelnosti současného důchodového systému.
Metody prognózování střední délky života a jejich využití.
Porovnání důchodových systémů ve vybraných krajinách EU.

Rozsah grafických prací: –
Rozsah pracovní zprávy: cca 30 stran
Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

- Ducháčková, E.: Principy pojištění a pojišťovnictví. Praha: Ekopress, 2004.
Cipra, T.: Matematické modely demografie a pojištění. Praha: SNTL, 1986.
Lee, R. D. Carter, L.: Modelling and Forecasting US Mortality. Journal of the American Statistical Association, 1992, vol. 87 (419).
Majtánová, A.: Poisťovníctvo. Bratislava: EKONÓM, 2005.
Nové dôchodky od A po Z. Bratislava: MPSVaR SR, 2005.
Škrovánková, L.: Penzijné a nemocenské poistenie. Bratislava: EKONÓM, 2000.
Vedecké a odborné časopisy.
<http://www.mortality.org>
<http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/>
<http://analyzy.hnonline.sk/c1-22117540->

Vedoucí diplomové práce: doc. RNDr. Bohdan Linda, CSc.
Ústav matematiky
Datum zadání diplomové práce: 30. června 2009
Termín odevzdání diplomové práce: 30. dubna 2009

doc. Ing. Renáta Myšková, Ph.D.
děkanka

L.S.

doc. RNDr. Bohdan Linda, CSc.
vedoucí ústavu

V Pardubicích dne 5. října 2009

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 26. 4. 2010

Petra Součková

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat svému vedoucímu práce panu doc. RNDr. Bohdanu Lindovi, CSc, za vedení mé diplomové práce a také paní prof. RNDr. Vieri Pacákové, Ph.D, za podnětné rady a připomínky k mému tématu. A především bych ráda poděkovala své rodině za veškerou její podporu během celého studia.

Souhrn

Diplomová práce je zaměřena na charakteristiku současného stavu důchodového systému v České republice, jeho problémů a návrhů možných variant důchodové reformy. Především na objasnění pojmů jako jsou základní cíle, principy a kritéria konstrukce penzijních systémů.

Dále tato práce popisuje důležitý faktor neudržitelnosti současného důchodového systému, kde se blíže orientuje na proces stárnutí obyvatelstva. Následně se zaměřuje na porovnání důchodových systémů v krajinách Evropské unie.

Klíčová slova

Důchodový systém v České republice, důchodové pojištění, penzijní připojištění, demografický, stárnutí, reforma.

Title

Pension system in the Czech Republic and its Perspectives

Abstract

The thesis deals with actual estate of old age pension system of Czech Republic, it's propositions and possible concepts of old age pension system revision. Particular accent is put on explaining terms like basic goals, principles and criterions of design of old age pension system.

The thesis also deals with important fact, that current design of old pension system is not sustainable because of escalation of ratio of pensioners number in population of Czech Republic. The thesis further focus on comparing old age pensioner systems within countries of European Union.

Keywords

Pension system in the Czech Republic, social pension insurance, pension supplementary insurance, demographic, ageing, reform.

OBSAH

Úvod.....	9
1 Cíl, principy a varianty konstrukce penzijních systémů	11
1.1 Základní cíl penzijních systémů.....	11
1.2 Principy konstrukce penzijních systémů	12
1.3 Kritéria konstrukce penzijních systémů	13
1.4 Legislativa	17
2 Důchodový systém v České republice – charakteristika současného stavu.....	18
2.1 Sociální (důchodové) pojištění.....	19
2.1.1 Důchodové pojištění.....	20
2.1.2 Státní sociální podpora	24
2.1.3 Sazby pojistného	26
2.2 Penzijní připojištění.....	27
2.2.1 Penze	29
2.2.2 Odbytné	30
2.2.3 Jednorázové vyrovnání.....	30
2.2.4 Počet účastníků dobrovolného penzijního připojištění	31
3 Určení výše starobního důchodu.....	34
3.1 Způsob konstrukce důchodu.....	34
3.2 Výpočtový základ.....	34
3.2.1 Rozhodné období.....	34
3.2.2 Roční vyměřovací základ	35
3.2.3 Vyloučené doby.....	35
3.2.4 Osobní vyměřovací základ	35
3.2.5 Koeficient všeobecného nárůstu vyměřovacího základu	36
3.3 Důchodový věk	36
3.4 Stanovení výpočtového základu.....	38
4 Důvody transformace důchodového systému	41
5 Reforma důchodového systému	49
5.1 Bezděkova komise.....	51
5.2 Porovnání důchodových systémů ve vybraných krajinách Evropské unie	54
5.2.1 Švédsko	55
5.2.2 Francie.....	58

5.2.3	Slovensko	61
5.3	Návrh reformy v České republice	63
	Závěr.....	67
	Literatura	68
	Seznam zkratk	70
	Seznam obrázků	72
	Seznam tabulek	73
	Seznam příloh.....	74

ÚVOD

Předkládaná diplomová práce se zabývá problematikou důchodového systému v České republice. Cílem této práce je zejména analýza současného stavu důchodového systému, jeho problémů a návrhů možných variant důchodové reformy. Téma jsem pro svou práci zvolila proto, že v posledních asi dvaceti letech představuje často diskutovanou oblast, dále pro jeho aktuálnost a významnost. Tak tomu je již několik let i v České republice. Státní důchodový systém představuje významnou součást celkových veřejných financí. S tím, jak se v české populaci začínají pozvolna projevovat známky stárnutí populace, vystupuje důchodová problematika stále více do popředí. Nelze přehlédnout, že nezanedbatelná část deficitů státního rozpočtu, potažmo veřejných rozpočtů, je v posledních letech způsobena právě deficitem penzijního systému.

V první kapitole jsou popsány základní pojmy z oblasti důchodových systémů. Cíle a principy, na kterých je založena konstrukce těchto systémů. Následuje vymezení právního prostředí v České republice, které vytváří mantinely současnému důchodovému pojištění.

V druhé kapitole této práce se zabývám analýzou penzijního systému v České republice, samozřejmě s využitím poznatků získaných z předchozí kapitoly. Zaměřuji se na realie českého systému důchodového zabezpečení v jeho současné podobě. Základním pilířem českého důchodového systému je státní důchodové pojištění, které je financováno průběžným způsobem ze státního rozpočtu. Vedle toho existuje dobrovolné doplňkové, příspěvkově definované a kapitálově financované penzijní připojištění se státním příspěvkem.

Obsahem třetí kapitoly je metodika výpočtu starobního důchodu a definování pojmů jako je např. rozhodné období, roční vyměřovací základ, vyloučené doby, osobní vyměřovací základ, koeficient nárůstu vyměřovacího základu aj.

V následující čtvrté kapitole upozorňuji, že finanční udržitelnost současných systémů je do velké míry dána demografickým vývojem populace. Cílem této kapitoly je popis, jaké aspekty provázejí proces stárnutí české populace. Zásadní dopad na změny ekonomického chování (např. nabídka práce) mají jevy, které lze souhrnně nazvat jako stárnutí populace. Hlavním důvodem stárnutí ve většině zemí, tak i v ČR je markantní pokles porodnosti, který vede k deformování věkové struktury obyvatelstva. Dochází k odkládání založení rodiny, počet narozených dětí klesá, prodlužuje se střední délka života. Začíná se tedy projevovat proces stárnutí. V důsledku změny organizace práce, technologií jsou pracovníci nuceni přizpůsobovat své schopnosti. Bude tedy

nutností přistupovat k pracovním silám jako ke zdroji, kterému je třeba věnovat mnohem větší péči než dříve.

Na tuto kapitolu navazuje problematika důchodové reformy (kapitola pátá), která by měla být realizována jako trvalý a plynulý evoluční proces. V této práci se odkazují na Bezděkovu komisi, která shrnuje na základě makroekonomických a demografických předpokladů zadání a hlavní výsledky jednotlivých variant důchodové reformy v roce 2005. Myslím si, že jednohlasně přijatelnou reformu nelze očekávat z důvodů protichůdných názorů jednotlivých politických stran. Také zde uvádím poznatky a zkušenosti v některých krajinách Evropské unie, které by nám mohli napomoci nejen při formulaci reformy, dokonce i vhodně aplikovat některé výhody systému na naše podmínky.

Reforma důchodového systému představuje hojně diskutovanou oblast, ke které bych se touto prací chtěla přidat i já.

1 CÍL, PRINCIPY A VARIANTY KONSTRUKCE PENZIJNÍCH SYSTÉMŮ

1.1 ZÁKLADNÍ CÍL PENZIJNÍCH SYSTÉMŮ

Hlavním účelem a smyslem existence důchodových systémů je zajistit lidem dostatečné příjmy v určitých sociálních situacích. Spolu se zvyšováním počtu pojištěnců, tedy rostoucím záběrem sociálního pojištění, ale i se změnou demografických poměrů a při neustále probíhajících změnách na trhu práce, bude nepochybně nutné penzijní systémy průběžně zdokonalovat a upravovat. Nicméně jejich primární cíl, filozofická myšlenka a také matematická konstrukce se po celou dobu nemění. Bude vyžadována bilanční rovnováha, podmiňující dlouhodobou udržitelnost systému. Aby byl systém v rovnováze, pak za stěžejní myšlenku, lze považovat následující vztah.

$$Z \text{ DPF}_t = V \text{ DPF}_t$$

Kde $Z \text{ DPF}_t$ jsou zdroje disponibilního penzijního fondu, který je definován součinem počtu zaměstnanců (Z_t), zaměstnanecké mzdy (W_t) a sazby pojistného (p_t). Zdroje disponibilního penzijního fondu jsou přímo úměrné počtu plátců (s určitou průměrnou mzdou), z níž odvádí danou část pojistného.

$$Z \text{ DPF}_t = Z_t * W_t * p_t$$

Tok peněz do systému tedy závisí na počtu pracovních sil, na co nejvyšší mzdě a také na co nejvyšší sazbě pojistného.

$V \text{ DPF}_t$ jsou výdaje na vyplácené důchody. Závisí na počtu příjemců důchodů (N_t), na vyšší mzdě, ze které byl vypočten jejich důchod (V_t), a také na náhradovém poměru, který je určený zákonem (z_t).

$$V \text{ DPF}_t = N_t * V_t * z_t$$

V případě, kdy se počet plátců (Z_t) vyrovná nebo je dokonce nižší, než počet příjemců (N_t), kdy se hladina průměrných mezd (W_t) a hladina průměrných důchodů (V_t) příliš neliší, nemá tato jednoduchá rovnice řešení. [22]

Úhrnný penzijní fond lze chápat jako součást veřejných financí, penzijní systém pak působí jako stabilizátor ekonomického rozvoje, proto je tak důležitá jeho dlouhodobá rovnováha.

1.2 PRINCIPY KONSTRUKCE PENZIJNÍCH SYSTÉMŮ

Konstrukce penzijních systémů stojí na několika základních zásadách, neboli principech. Není důležité jejich seřazení, protože nelze obecně říci, který je důležitější nebo podřadný. V souvislosti s danými podmínkami je podstatná jejich vyrovnaná kombinace. Mezi základní principy patří zejména [5], [22]:

- **princip univerzality** – říká, že základní penzijní systém je povinný, jeho pravidla se vztahují nejen na všechny výdělečně činné osoby, ale také na všechny typy výdělečných činností,
- **princip komplexnosti** – udává, že základní povinný systém musí krýt rizika všech předvídatelných událostí sociálního charakteru,
- **princip ekvivalence (zásluhovosti)** – rovnocennost, stejná platnost pro všechny účastníky,
- **princip solidarity** – tzn. že rezerva se vytváří z příspěvků všech účastníků na pojištění, ale náhrada náleží pouze těm, kteří byli postiženi sociálním rizikem. Solidarita je korigujícím prvkem mezi produktivní a postproduktivní částí populace (tj. solidarita mezigenerační) a také nastavuje určitou hladinu, kdy osoby s nadprůměrnými pracovními příjmy dostávají (v podobě starobní penze) méně peněz, než by jim náleželo, naproti tomu osoby s podprůměrnými příjmy dostávají (v podobě starobní penze) relativně více peněz (tj. solidarita vnitrogenerační), tento typ solidarity je typický mezi osobami zdravými a nemocnými,
- **princip ochrany účastníků** – zabezpečuje stáří účastníků a obvykle se požaduje, aby úroveň vyměřených důchodových dávek dosahovala v součtu okolo 70 % příjmů před odchodem do důchodu,
- **princip právní i ekonomické garance příjmů z penzijního fondu (penzí)** – je upravován státem. Pouze v povinném základním systému jsou právně i ekonomicky garantovány výplaty penzí. Tento princip vede k udržení dlouhodobé důvěry občanů v důchodový systém,
- **princip dlouhodobé finanční rovnováhy,**
- **princip pružnosti.**

1.3 KRITÉRIA KONSTRUKCE PENZIJNÍCH SYSTÉMŮ

V kapitole 1.2 byly uvedeny principy konstrukce penzijních systémů, následovně lze penzijní systémy členit podle kritéria konstrukce. Každá země má svůj vlastní model konstrukce penzijních systémů, který je utvářen především historickým vývojem, zkušenostmi a postoji žijících generací a jejich demografickým profilem.

Kritérium – státní garance systému řeší, zda se stát ke garanci zaváže nebo ne. Neznamená to však, že pokud systém má státní garanci je důvěryhodnější a kvalitnější. Systém státního financování je založený na tom, že stát přebírá odpovědnost za finanční zajištění občanů, po dosažení určité věkové hranice. [22]

Státní financování důchodů

V zásadě rozlišujeme důchodové systémy, které patří mezi jednosložkové [8]:

- Bismarckův pojistný systém
- Beveridgeův pojistný systém

Bismarckův systém

Tento systém je založen na povinném sociálním pojištění. Důchod je konstruován na základě procenta z průměrné mzdy za poměrně dlouhé období. Procento závisí na době pojištění. Parametry konstrukce bývají každoročně upravovány podle růstu mezd, tak aby nevznikl rozdíl mezi nově přiznanými důchody a vyplacenými.

Beveridgeův systém

Důchody jsou dány jednotnou částkou, která se upravuje s vývojem růstu cen. Výše důchodu může být na úrovni minimální mzdy, životního minima nebo jiné hranice. V tomto systému nemohou vznikat rozdíly mezi důchody různých období a výše důchodů bývá pravidelně upravována podle růstu cen, a to k určitému dni anebo při dosažení určitého kritéria.

V mnoha zemích se uplatňuje kombinace těchto dvou přístupů. Spojením Bismarckova a Beveridgeova systému vznikne dvousložková konstrukce penzijních systémů.

Soukromé financování důchodu

Na rozdíl od státního financování důchodu občané přebírají svůj osud do vlastních rukou a odvracejí se od státní pomoci směrem k finančnímu trhu. Obvyklým nástrojem, jak se člověk

může individuálně zajistit na stáří je penzijní připojištění. Soukromé financování důchodu je charakteristické kapitálovým financováním. [8], [22]

Kritérium – uplatnění či neuplatnění principu univerzality upravuje, zda se jeho pravidla pro účast v systému vztahují na všechny výdělečně činné osoby, ale i na všechny typy výdělečných činností [22].

Kritérium – zapojení občanů do systému je spojováno s povinnou, nebo dobrovolnou účastí občanů.

Kritérium – podoby financování jedná se o způsob financování systému, který může být dvojitý: buď průběžný, nebo v podobě fondového financování [21].

Průběžné financování (PAYG)

PAYG¹ je průběžný systém financování důchodu, který je založen na mezigenerační solidaritě a příslibu budoucí péče. Jedná se o pouhé přerozdělení, nevytváří se zde žádný fond či kapitálová rezerva, která by prostředky zhodnocovala na kapitálovém trhu [2]. Stát na sebe bere odpovědnost za zabezpečení na stáří, garantuje vyplácení starobních důchodů. Je charakteristické tím, že příspěvky plynoucí od aktivních účastníků se okamžitě rozdělí a vyplatí, dle okamžitých nároků oprávněných poživatelů dávek (např. starobní, invalidní důchody). Občané, kteří aktuálně svými příspěvky financují vyplácené důchody spoléhají, že je v důchodovém věku bude takto financovat budoucí generace ekonomicky aktivních účastníků. Hlavním problémem tohoto systému je jeho necitlivost na demografický vývoj, který je nyní aktuální ve vyspělých zemích. Může být úspěšný jen tehdy, prochází-li země populačním vývojem. Naopak pokud se rodí méně dětí a prodlužuje se věk dožití, dochází k problémům financování tohoto systému. Existuje tak nebezpečí vzniku neustálého dluhu státního rozpočtu. [6], [10], [20]

Mezi nejčastější výhody průběžného systému patří [20], [22]:

- zaručení mezigenerační solidarity od mladých ke starým občanům,
- uplatnění a nastavení požadované míry redistribuce důchodů mezi bohatými a chudými občany,
- nízké administrativní náklady na zřízení,
- systém umožňuje při jeho zavádění (změně) okamžité zahájení výplaty dávek,
- ekonomická rizika nese výhradně stát.

¹ Zkratka Pay As You Go, neboli plat' jak jdeš.

Mezi největší nevýhody průběžného systému lze uvést [20], [22]:

- vznik dlouhodobého deficitu systému vlivem demografického vývoje,
- vytlačování soukromých a veřejných investic,
- existence politického rizika (případné legislativní změny),
- obtížné zrušení zavedeného systému,
- nestimuluje tvorbu soukromých úspor.

Kapitálové (fondové) financování (FF)

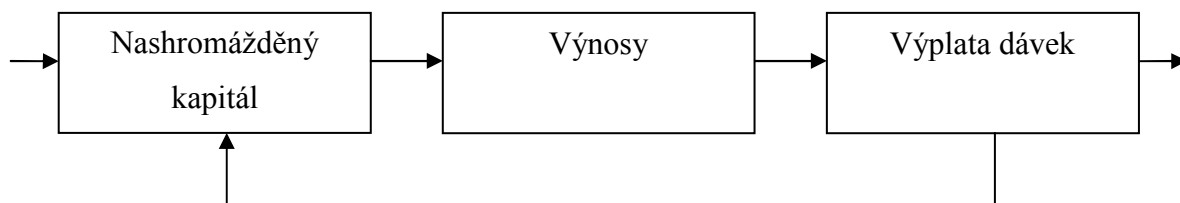
Podstatou kapitálového systému financování důchodového pojištění je vytvoření dostatečně velkého kapitálu znázorněno na Obrázek 1, s kterým se obchoduje a z jeho výnosů jsou vypláceny dávky starobního nebo jiného druhu důchodu [19]. Je charakteristické tím, že se zakládá fond pro všechny závazky penzijního plánu. V rámci soukromých pojišťovacích systémů si každý účastník ukládá individuálně finanční prostředky (část svého příjmu) v produktivním věku na účet penzijního fondu. Pojištěnci si tedy sami spoří prostředky na důchod a vytváří si tzv. kapitálovou rezervu (tyto finanční prostředky klientů se zhodnocují na kapitálovém trhu). [6], [10], [20], [22]

Mezi největší výhody kapitálového systému patří [22]:

- nezávislost na demografickém vývoji,
- nižší politické riziko.

Mezi největší nevýhody kapitálového systému patří [22]:

- nemožnost přerozdělení důchodů,
- riziko kapitálového trhu (např. ztráta finančních prostředků nebo krachu penzijního fondu),
- veškerá rizika jsou přenesena na pojištěnce (investiční riziko, nezaměstnanost),
- vysoké náklady při transformaci na tento typ systému (ve výši stovek miliard korun),
- problém se zabezpečením nízkopříjmových skupin.

Obrázek 1: Princip kapitálového financování (zdroj: [vlastní])

Jedná se pouze o jeden z řady finančních produktů, který neobsahuje princip solidarity. Výhodou fondových systémů je přehlednost nákladů, kde jsou od počátku náklady jasné. Naproti tomu průběžné systémy nejsou tak transparentní.

Kombinací obou metod financování (PAYG a FF) lze snížit celková rizika důchodového systému [1].

Kritérium – vztahu příspěvků a dávek. Příspěvkově definované systémy (DC – defined contribution) nebo dávkově definovaný systém (DB – defined benefit). Dávka je určená účastníkovi, kterou bude dostávat po určitou dobu a v předem určené výši, za podmínky, pokud pravidelně do systému po určitou dobu platil konkrétní částku. Od výše dávky odvodí potom penzijní fond výši příspěvku, kterou bude účastník platit.

Naproti v příspěvkově definovaném systému si účastník platí smluvně sjednanou výši příspěvků. Výše důchodu, kterou po čase zaměstnanec obdrží závisí na výši zaplaceného pojistného, průměrné doby dožití v době odchodu do důchodu a také na míře výnosu z investování těchto úspor na kapitálovém trhu. Veškerá rizika, jsou v tomto případě přenesena ze systému na účastníka. Tím se tento systém liší od současného DB, ve kterém je výše důchodu odvozena od délky pojištění, výše výdělků a výše základní výměry.

Pokud se porovná DB a DC lze zjistit zajímavé odlišnosti. DC systém je pro jedince zdánlivě riskantnější než DB důchodový systém. Liší se také v reakci na růst doby dožití. Zatímco v DC systému je reakce automatická (bude se snižovat výše přiznaného důchodu), v DB systému reakce závisí na politickém rozhodnutí. DB systém umožňuje na rozdíl od DC systému prostřednictvím solidarity ochránit nejohroženější skupiny obyvatelstva. Výhodou systému DC je nejen jeho větší transparentnost, ale zejména větší míra pružnosti k vzhledem demografickému a ekonomickému vývoji. [21], [22]

Přechod na DC systém by vyžadoval zdokonalení individuálních záznamů pojištěnců, k přehlednější kontrole stavu o zaplaceném pojistném. Měl by tak vést k zvýšení odpovědnosti občanů své budoucnosti.

V zemích, kde systém DC byl již zaveden, lze jen potvrdit pozitivní zkušenosti. Přejít k DC systému by umožnilo jednoduše evidovat aktuální stav, kolik do systému kdo zaplatil. Vyhnulo by se tak spekulacím ohledně zásluhovosti. Myslím, že tento systém je více efektivnější a spravedlivější.

Kritérium – státní dotace či daňová zvýhodnění. Při podpoře doplňkového systému je možné použít dotaci ze státního rozpočtu, jako je tomu u českého systému penzijního připojištění se státním příspěvkem. Daňově zvýhodnit lze například příspěvky zaměstnanců.

Kritérium – forma správy penzijního systému. Rozlišuje formu správy státní, veřejnou a soukromou. [22]

1.4 LEGISLATIVA

V oblasti řešení důchodového systému jsou stěžejní tyto zákony.

- **Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění** Tento zákon upravuje účast na důchodovém pojištění, podmínky účasti na pojištění, jednotlivé druhy důchodů, dobu pojištění a náhradní dobu pojištění, výpočtový základ, výši starobního důchodu, důchodový věk pro případ stáří, invalidity a úmrtí živitele. [25]
- **Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti**– tento zákon upravuje pojistné na sociální zabezpečení (pojistné na důchodové pojištění a pojistné na nemocenské pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanost). Vymezuje poplatníky pojistného, vyměřovací základy, rozhodné období, sazby pojistného. [28]
- **Zákon č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem a o změnách některých zákonů souvisejících s jeho zavedením** – upravuje penzijní připojištění se státním příspěvkem (druhý pilíř důchodového pojištění). Činnosti související s penzijními fondy, se státním dozorem nad penzijními fondy. [27]

Další předpisy, směrnice a legislativní normy a pokyny jsou také uveřejněny na webových stránkách Ministerstva financí [13] a Ministerstva práce a sociálních věcí [14].

2 DŮCHODOVÝ SYSTÉM V ČESKÉ REPUBLICE – CHARAKTERISTIKA SOUČASNÉHO STAVU

Současné uspořádání českého důchodového systému začalo vznikat v devadesátých letech minulého století, kdy byly postupně přijímány dílčí reformní kroky, které byly završeny v roce 1995 přijetím zákona číslo 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, který nabyl účinnosti 1. ledna 1996. V České republice existuje tzv. průběžný důchodový systém (Pay as you go) [2]. Systém důchodového pojištění je založen na těchto principech [19]:

- sociální solidarita,
- povinnost průběžného placení pojištění pro všechny ekonomicky aktivní osoby,
- při splnění podmínek je systém povinný pro všechny ekonomicky aktivní osoby,
- je dávkově definovaný,
- poskytuje náhradu příjmu v případě stáří, invalidity, úmrtí živitele (vdovský, vdovecký a sirotčí důchod),
- je jednotný (výjimky pro OSVČ),
- systém je dynamický (každoroční obměna dle ekonomického vývoje),
- státní garance (ekonomicky i právně).

Při zmínkách o důchodových systémech, ať už současných nebo i budoucích, se mluví o tzv. pilířích, na kterých je každý systém postaven. V následujícím textu bude vysvětleno, co se skrývá pod touto terminologií [21].

Důchodový systém v České republice se skládá ze dvou pilířů [14], [21]:

- 1. pilíř: Státní sociální (důchodové) pojištění,
- 2. pilíř: Dobrovolné penzijní (důchodové) připojištění.

Základní charakteristiky (viz Tabulka 1), které tvoří současný systém, jsou uvedeny:

Tabulka 1: Základní charakteristiky důchodového pojištění a penzijního připojištění (zdroj: [14])

Kritérium	I. pilíř	II. pilíř
	Důchodové pojištění	Penzijní připojištění
Státní garance	Ano	Ne
Osobní rozsah	Všichni výdělečně činní	Individuální
Účast osob	Povinná	Dobrovolná
Financování	Průběžné	Kapitálové
Vztah příspěvků a dávek	Dávkově definovaný	Příspěvkově definovaný
Solidarita	Mezigenerační a příjmová	Částečně ano
Daňová zvýhodnění	Ano	Ano
Správa systému	Státní	Soukromá

Za hlavní výhodu důchodového pojištění lze považovat solidaritu, dále zahrnuje bez rozdílu všechny občany. Naproti tomu je u penzijního připojištění hlavní výhodou menší závislost na demografii a je více motivační.

Nevýhodou u důchodového pojištění je citlivost na demografickém vývoji, možnost selhání vlády, je neefektivní (důchodce nedostane tolik, kolik na dávkách zaplatil) a v neposlední řadě oslabuje podněty k práci. [10]

2.1 SOCIÁLNÍ (DŮCHODOVÉ) POJIŠTĚNÍ

Sociální zabezpečení obsahuje zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů. Tento zákon upravuje organizační uspořádání sociálního zabezpečení, působnost orgánů státní správy České republiky, úkoly občanů a organizací při provádění sociálního zabezpečení a řízení ve věcech nemocenského pojištění a důchodového zabezpečení [26]. Do sociálního pojištění se tedy zahrnuje nejen **důchodové pojištění**, ale také **sociální podpora**, **nemocenské pojištění**, spolu s **rodičovským příspěvkem** a na závěr **zabezpečení občanů konajících službu v ozbrojených silách**. [19], [26]

První pilíř je oporou systému pojistné ochrany občanů. Jeho systém v zásadě využívá veškerá populace. Účast na sociálním pojištění je povinná a jeho finanční krytí se provádí odvody do státního rozpočtu, je financován metodou průběžného financování. Právní úprava je jednotná pro všechny pojištěnce, je univerzální a zabezpečuje všechny ekonomicky aktivní osoby.

2.1.1 DŮCHODOVÉ POJIŠTĚNÍ

Základem pro první pilíř českého důchodového systému je státní důchodové pojištění, které je financováno průběžným způsobem ze státního rozpočtu. Právním předpisem upravujícím nároky na důchody ze základního důchodového pojištění je zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. Stát tento systém garantuje ekonomicky i právně. Systém je spravován státní institucí (Česká správa sociálního zabezpečení). Účast na pojištění je povinná a výše uvedený zákon o důchodovém pojištění vyjmenovává 21 skupin fyzických osob, které jsou povinny si platit stanovené částky (pojistné) na důchod. Pro jednotlivé skupiny pojištěnců (zaměstnanců v pracovním poměru, osoby ve služebním poměru, členy družstev) platí jednotná právní úprava. Příjmy a výdaje systému jsou součástí státního rozpočtu, v němž je zaveden zvláštní účet důchodového pojištění. Dle tohoto zákona jsou osoby účastné tohoto pojištění při splnění podmínek zabezpečeny v životních situacích, jako je stáří, invalidita a úmrtí živitele. Tento systém financování je založen na tzv. mezigenerační solidaritě. Finanční prostředky, které jsou využívány pro vyplácení dávek poproduktivní generaci, která dosáhla důchodového věku a má nárok na příslušné dávky, neboli přerozdělení od plátců k příjemcům. Dávky důchodového pojištění lze dělit na přímé a odvozené. Mezi přímé důchody patří důchody starobní, plně invalidní a částečně invalidní. Pozůstalostní důchody, tj. vdovské, vdovecké a sirotčí, se řadí mezi odvozené. Rozdíl mezi těmito dvěma skupinami je dán tím, že důchody přímé se odvíjejí od skutečností týkajících se oprávněného, zatímco ty odvozené se vyměřují z přímého důchodu, který pobíral zemřelý nebo na který by měl zemřelý nárok. [5], [8], [19]

Ze základního důchodového pojištění se poskytují následující důchody [25].

Starobní důchod

Je největší položkou státního důchodového systému. Jejímž účelem je finančně zabezpečit pojištěnce v době po dovršení stanoveného věku, kdy se předpokládá snížení jeho schopnosti být výdělečně činný. Základními podmínkami vzniku nároku na starobní důchod je získání potřebné doby pojištění a dosažení stanoveného věku, popřípadě splnění dalších podmínek stanovených zákonem o důchodovém pojištění. Podle podmínek vzniku nároku na důchod lze starobní důchody rozdělit na [6], [8]:

- řádný starobní důchod – na řádný starobní důchod má pojištěnec nárok, jestliže získal nejméně 25 let doby pojištění (do konce roku 2009) a dosáhl důchodového věku nebo získal pouze 15 let a dosáhl alespoň 65 let věku,

- starobní důchod před dosažením důchodového věku – o tento typ důchodu lze požádat i před dosažením důchodového věku, existují dva typy těchto dávek: dočasně snížený předčasný starobní důchod a trvale snížený starobní důchod.

Invalidní důchod

Občané, kteří v důsledku nepříznivého zdravotního stavu ztratili způsobilost pracovat nebo jejichž způsobilost k práci byla výrazně snížena, jsou ze systému důchodového pojištění zabezpečeni formou invalidních důchodů. Jedná se o dávky podmíněné dlouhodobě nepříznivým zdravotním stavem. Jednou z podmínek pro vznik nároku na tento typ je existence invalidity. [9] Do 31. 12. 2009 se invalidní důchod dále člení na plný invalidní důchod a částečný invalidní důchod [25].

Plný invalidní důchod

Pokud dojde k poklesu schopnosti soustavné výdělečné činnosti pojištěnce nejméně o 66 % hovoří se o plné invaliditě. Mezi základní podmínky nároku na plný invalidní důchod patří plná invalidita a potřebná doba pojištění, která je odstupňovaná podle věku pojištěnce. Potřebná doba pojištění se zjišťuje z období před vznikem plné invalidity a činí [9], [25]:

- do 20 let méně než jeden rok,
- od 20 do 22 let jeden rok,
- od 22 do 24 let dva roky,
- od 24 do 26 let tři roky,
- od 26 do 28 let čtyři roky,
- nad 28 let pět roků.

Výše základní výměry plného invalidního důchodu činí 2 170 Kč měsíčně. Výše procentní výměry plného invalidního důchodu činí za každý celý rok doby pojištění činí 1,5 % výpočtového základu. [19], [25]

Částečný invalidní důchod

Pojištěnec je částečně invalidní, pokud z důvodů dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu došlo k poklesu jeho schopnosti soustavné výdělečné činnosti nejméně o 33 %. Potřebná doba pojištění se posuzuje pro tento důchod stejně jako pro nárok na plný invalidní důchod. Pojištěnec má nárok na částečný invalidní důchod, jestliže se stal částečně invalidním a získal potřebnou dobu pojištění, nebo následkem pracovního úrazu. Důchod tvoří základní výměra a procentní výměra.

Výše základní výměry důchodu činí 2170 Kč měsíčně a výše procentní výměry částečného invalidního důchodu činí za každý celý rok doby pojištění 0,75 % výpočtového základu měsíčně. [9], [19], [25]

Na okresní správy sociálního zabezpečení (OSSZ) se posuzuje invalidita prostřednictvím lékařské posudkové služby, která zhodnotí zdravotní stav [6].

Zákonem č. 306/2008 Sb., kterým, je novelizován zákon o důchodovém pojištění se nově od 1. 1. 2010 vymezuje invalidita viz. kapitola 5.

Pozůstalostní důchody

Vdovský a vdovecký

Úmrtí manžela (manželky) znamená v životě pozůstalého změnu dosavadní ekonomické situace. Nárok na tento typ důchodu vznikne za předpokladu existence manželství ke dni úmrtí manžela (manželky) a zemřelý manžel (manželka) ke dni smrti byl poživitelem starobního, plného nebo částečného invalidního důchodu. Anebo k tomuto dni splnil podmínku potřebné doby důchodového pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínky nároku na starobní důchod anebo zemřel následkem pracovního úrazu. Podmínky pro poskytování vdovského a vdoveckého důchodu jsou stejné. Vdovec má nárok na vdovský důchod po manželce, která splňovala výše uvedené podmínky. Vdovský důchod náleží po dobu jednoho roku od smrti manžela. [19], [25]

Po uplynutí jednoho roku má vdova nárok na vdovský důchod, pokud [25]:

- pečuje o nezaopatřené dítě,
- pečuje o dítě, které je závislé na péči jiné osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo stupni III (těžká závislost) anebo stupni IV (úplná závislost),
- pečuje o svého rodiče nebo rodiče zemřelého manžela (manželky), který s ní žije v domácnosti a je závislý na péči jiné osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo stupni III (těžká závislost) anebo stupni IV (úplná závislost),
- je plně invalidní, nebo
- dosáhla věku 55 let (u muže 58 let), nebo důchodového věku, je-li důchodový věk nižší aj.

Nárok na tento typ důchodu zaniká uzavřením nového manželství. Nebo rozhodnutím soudu o tom, že vdovec (vdova) způsobil smrt manželky (manžela) jako pachatel, spolupachatel nebo účastník trestného činu.

Výše základní výměry vdovského a vdoveckého důchodu činí 2 170 Kč měsíčně. A výše procentní výměry důchodu činí 50 % procentní výměry starobního nebo plného invalidního důchodu, na který měl nebo by měl nárok manžel (manželka) v době smrti, nebo 50 % procentní výměry částečného invalidního důchodu po poživateli tohoto důchodu, který ke dni smrti nesplňoval podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínky nároku na starobní důchod. [25] Tyto údaje jsou opět do konce roku 2009.

Sirotčí důchod

O tento typ důchodu má nárok nezaopatřené dítě, zemřeli rodič dítěte nebo osoba, která převzala dítě do péče nahrazující péči rodičů, a dítě na ni bylo v době její smrti převážně odkázáno výživou, kterou nemohli ze závažných důvodů zajistit jeho rodiče. Jedná se o kompenzaci ztráty příjmu rodiče pro dítě, které bylo na příjmu rodiče závislé. Oboustranně osiřelé dítě má nárok na důchod po každém z rodičů. K zániku nároku dojde při osvojení sirotka. Důchod tvoří základní výměra a procentní výměra. Výše základní výměry činí 2 170 Kč měsíčně a výše procentní výměry sirotčího důchodu činí 40 % procentní výměry starobního nebo plného invalidního důchodu, na který měl nebo by měl nárok zemřelý v době smrti, nebo 40 % procentní výměry částečného invalidního důchodu po poživateli tohoto důchodu, který ke dni smrti nesplňoval podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínky nároku na starobní důchod. [25]

Z ekonomického hlediska patří náklady na financování dávek důchodového pojištění mezi nejvyšší sociální dávky. Tabulka 2 představuje přehled vyplacených důchodů v letech 2001 – 2007. Starobní důchody představují zhruba tři čtvrtiny celkových výdajů na důchody.

Tabulka 2: Výdaje na důchody v ČR v tis. Kč (zdroj: [4])

Rok	Druh důchodu						Celkem
	Starobní	Plný invalidní	Částečný invalidní	Vdovský	Vdovecký	Sirotčí	
2001	140 657	27 970	7 677	15 938	1 200	2 373	195 815
2002	150 772	30 222	8 501	17 078	2 498	1 368	210 439
2003	156 273	31 531	9 135	17 343	1 487	2 504	218 273
2004	163 025	32 719	9 631	17 408	1 532	2 567	226 882
2005	175 669	35 028	10 575	18 042	1 651	2 684	243 649
2006	188 949	37 239	11 802	18 924	1 809	2 740	261 463
2007	203 933	40 419	13 254	20 382	1 984	2 904	282 876

2.1.2 STÁTNÍ SOCIÁLNÍ PODPORA

System státní sociální podpory je upraven zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. Státní sociální podporou se stát podílí na krytí nákladů na výživu a ostatní základní osobní potřeby rodin a dětí. Sociální pojištění se platí nejen za příjmy z podnikání a ostatní samostatné výdělečné činnosti, ale i z nezávislého povolání (tzn. z činností konaných vlastním jménem a na vlastní odpovědnost). Náklady jsou uhrazeny státem. Dle tohoto zákona se poskytují následující dávky. [29]

Přídavek na dítě

Jedná se o dlouhodobý příspěvek poskytnutý rodinám s dětmi, který jim pomáhá krýt náklady spojené s výchovou a výživou nezaopatřených dětí. Nárok na tento typ přídavku má nezaopatřené dítě, jestliže rozhodný příjem v rodině nepřevyšuje součin částky životního minima rodiny a koeficientu 2,40. [14], [29]

Výše přídavku na dítě činí za kalendářní měsíc, jde-li o nezaopatřené dítě ve věku [29]:

- do 6 let 500 Kč,
- od 6 do 15 let 610 Kč,
- od 15 do 26 let 700Kč.

Přídavek na dítě, které je zletilé se vyplácí přímo tomuto dítěti. Přídavek na dítě náležející nezletilému nezaopatřenému dítěti se vyplácí osobě, která má dítě v přímém zaopatření.

Sociální příplatek

Cílem je pomáhat rodinám s nízkými příjmy a krýt náklady spojené s potřebami jejich dětí. Nárok je vázán na péči alespoň o jedno nezaopatřené dítě (s výjimkou dítěte svěřeného do pěstounské péče) a na stanovenou hranici příjmů v rodině v předchozím kalendářním čtvrtletí. Kde tato hranice nesmí překročit 2,0násobek životního minima rodiny. V dávce se odráží rodinné situace, kdy se příplatek může zvýšit, např. pokud dítě je dlouhodobě těžce zdravotně postižené, dlouhodobě zdravotně postižené nebo dlouhodobě nemocné, dále je zohledněna situace rodičů (např. osamělost, zdravotní postižení). [14], [29]

Příspěvek na bydlení

Příspěvá na krytí nákladů na bydlení rodinám či jednotlivcům s nízkými příjmy. Na příspěvek má nárok vlastník nebo nájemce bytu, který je v bytě přihlášen k trvalému pobytu, jestliže [29]:

- jeho náklady na bydlení přesahují částku součinu rozhodného příjmu v rodině a koeficientu 0,30 (na území hlavního města Prahy koeficientu 0,30),
- součinu rozhodného příjmu v rodině a koeficientu 0,30 (na území hlavního města Prahy koeficientu 0,35) není vyšší než částka normativních nákladů na bydlení.

Normativními náklady se rozumí průměrné náklady na bydlení podle velikosti obce a počtu členů domácnosti. [14], [29]

Výše uvedené příspěvky závisí na výši příjmu.

Rodičovský příspěvek

Rodič má nárok na tento příspěvek, jestliže osobně celodenně a řádně pečuje alespoň o jedno dítě, které je nejmladší v rodině. Rodič má na příspěvek nárok, jestliže v době péče o dítě nemá v kalendářním měsíci nárok na příjem z výdělečné činnosti ani nepobírá peněžité dávky nemocenského pojištění. Výše rodičovského příspěvku činí za kalendářní měsíc součin částky na osobní potřeby rodiče (ten, který má na příspěvek nárok) a koeficientu. [14], [29]

Čerpání příspěvku si může rodič zvolit po dobu dvou, tří nebo čtyř let dítěte. Je stanoven v těchto výších, daných v pevných měsíčních splátkách [29]:

- zvýšená výměra 11 400 Kč,
- základní výměra 7 600 Kč,
- snížená výměra 3 800 Kč,
- nižší výměra 3 000 Kč.

Dávky pěstounské péče

Pěstounská péče je formou náhradní rodinné výchovy. Těmito dávkami se přispívá na potřeby spojené s péčí o dítě, o které se rodiče nemohou nebo nechtějí starat a které je svěřené do této péče. Dávkami pěstounské péče jsou čtyři a jsou určeny ke krytí nákladů svěřených dětí, na odměnu pěstouna a další náklady spojené s touto péčí [29]:

- příspěvek na úhradu potřeb dítěte – má nezletilé dítě svěřené do pěstounské péče,
- odměna pěstouna – náleží tomu komu bylo svěřeno dítě do pěstounské péče,
- příspěvek při převzetí dítěte,
- příspěvek na zakoupení motorového vozidla – má pěstoun, který má v pěstounské péči nejméně čtyři děti.

Porodné

Se přispívá především matce na náklady, související s narozením dítěte a to jednorázově. Nárok vzniká dnem porodu a to ženě, která porodila dítě. Nárok na vyplacení má i otec dítěte, jestliže žena, která dítě porodila zemřela a porodné jí nebo jiné osobě nebylo vyplaceno. Výše porodného činí 13 000 Kč na každé narozené dítě. [14], [29]

Pohřebné

Náleží osobě, která vypravila pohřeb nezaopatřenému dítěti nebo osobě, která byla rodičem nezaopatřeného dítěte. A to za podmínky, že zemřelá osoba měla ke dni úmrtí trvalý pobyt na území ČR. Pohřebné je stanoveno ve výši 5 000 Kč., jako jednorázová částka. [14], [29]

Příjem rodiny není zkoumán u rodičovského příspěvku, dále u dávky pěstounské péče, porodného a pohřebného.

2.1.3 SAZBY POJISTNÉHO

Odvod pojistného provádí zaměstnavatel. Pojistné je splatné v den, který je určen zaměstnavatelem pro výplatu mezd a platů za příslušný měsíc. V organizacích, kde je výplata mezd a platů rozložena na různé dny, bude dnem splatnosti poslední den výplaty za konkrétní měsíc. Nestanoví-li zaměstnavatel tento den, je pojistné splatné nejpozději do osmi dnů po uplynutí kalendářního měsíce.

Pojistné na sociální zabezpečení zahrnuje pojistné na důchodové pojištění, pojistné na nemocenské pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti.

Sazby pojistného na sociálním zabezpečení jsou stanoveny zvlášť pro zaměstnavatele a zaměstnance. Výše pojistného se stanoví z vyměřovacího základu procentní sazbou za dané období. Jednotlivé sazby pojistného (za rok 2010) činí dle zákona číslo 589/1992 Sb. pojistném na sociálním zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů. [5], [7], [28]

- Zaměstnavatelé 25 % z toho:
 - 2,3 % na nemocenské pojištění,
 - 21,5 % na důchodové pojištění,
 - 1,2 % na státní politiku zaměstnanosti.
- Zaměstnanci 6,5 % z toho:

- 6,5 % na důchodové pojištění,
- 0 % pojistné na nemocenské pojištění,
- 0 % na státní politiku zaměstnanosti.
- Osoby samostatně výdělečně činné 30,6 %, z toho:
 - 28 % na důchodové pojištění,
 - 1,4 % na nemocenské pojištění²,
 - 1,2 % na státní politiku zaměstnanosti.

2.2 PENZIJNÍ PŘIPOJIŠTĚNÍ

Penzijní připojištění (PP) se státním příspěvkem je dobrovolná součást (neexistuje pro ně zřizovací povinnost) důchodového pojištění, jedná se o formu doplňkovou průběžného státního důchodového pojištění. PP se stalo jedním z možných řešení, jak rozložit krytí budoucích finančních potřeb mezi víc kanálů. Očekávalo se, že umožní snížit zatížení veřejných výdajů tím, že přenesou na občana odpovědnost za svou budoucnost.

Zákon 42/1994 Sb. ze dne 16. února 1994 o penzijním připojištění se státním příspěvkem, ve znění pozdějších předpisů je základním stavebním kamenem penzijního připojištění. Předpokládá se, že se PP postupně stane tzv. druhým rozhodujícím pilířem důchodového pojištění. Funguje na kapitálovém principu financování, kde se postupně akumulují aktiva kryjící budoucí penzijní závazky. Vzhledem k nepříznivému demografickému vývoji lze očekávat snižování státního důchodu, který nemusí být schopen pokrýt základní potřeby občana. Proto prvořadým cílem PP je zajištění dostatečných finančních příjmů pro období důchodového věku, kdy hrozí riziko nízkého důchodu vypláčeného z průběžně financovaného systému důchodového pojištění. Dalším důvodem je to, že PP je nástroj dlouhodobého spoření. Samotné penzijní připojištění je zákonem č. 42/1994 definováno jako: „*Shromažďování peněžních prostředků od účastníků penzijního připojištění a státu poskytnutých ve prospěch účastníků, nakládání s těmito prostředky a vyplácení dávek penzijního připojištění.*“ Penzijní připojištění nesmějí vykonávat jiné osoby než penzijní fondy (PF). Dozor nad PF vykonává stát (Ministerstvo financí). [13], [19], [27]

² Dobrovolně nemocensky pojištěné OSVČ si připlatí 1,4 %.

Mezi hlavní výhody PP patří [19]:

- státní příspěvek ve výši až 150 Kč,
- sleva na dani,
- možnost získání příspěvku zaměstnavatele,
- bezpečně uložené prostředky (dozor MF, depozitáře a Komise pro cenné papíry),
- možnost kdykoliv a zdarma provádět změny ve smlouvě.

Následující Tabulka 3 uvádí přehled PF v současné době (18. 8. 2009) na českém trhu, které jsou povoleny Ministerstvem financí. [13], [19], [27]

Tabulka 3: Seznam penzijních fondů (zdroj: [13])

Název penzijního fondu
Aegon penzijní fond, a.s.
Allianz penzijní fond, a.s.
AXA penzijní fond a.s.
ČSOB penzijní fond Progres, a.s.
ČSOB penzijní fond Stabilita, a.s.
Generali penzijní fond a.s.
ING penzijní fond, a.s.
Penzijní fond České pojišťovny, a.s.
Penzijní fond České spořitelny, a. s.
Penzijní fond Komerční banky, a. s.

Penzijní připojištění vzniká uzavřením smlouvy mezi fyzickou osobou a penzijním fondem, zpravidla od prvního dne měsíce následujícího po sepsání smlouvy. Účastníkem může být pouze fyzická osoba starší 18 let s trvalým pobytem na území ČR, nebo fyzická osoba starší 18 let s bydlištěm na území jiného členského státu EU, pokud je ale účastna důchodového pojištění nebo veřejného zdravotního pojištění v ČR. Konkrétní výše příspěvku se individuálně sjednává ve smlouvě. Placení příspěvků se může v průběhu spoření přizpůsobovat dle aktuální situaci, tedy snížit, zvýšit nebo lze zažádat o přerušování nebo odklad placení. Pro podporu individuálního spoření občanů bylo vytvořeno penzijní připojištění se státním příspěvkem (Tabulka 4), který se získá automaticky po uzavření smlouvy o penzijním připojištění. Je připisováno po celou dobu spoření a výše závisí na měsíčním příspěvku. Je patrné, že čím vyšší je vlastní příspěvek účastníka, tím je také absolutně vyšší příspěvek od státu a naopak. [19], [27]

Tabulka 4: Výše státního příspěvku k penzijnímu připojištění v Kč (zdroj: [27])

Měsíční platba	Výše státního příspěvku
100 až 199	50 Kč + 40 % z částky nad 100 Kč
200 až 299	90 Kč + 30 % z částky nad 200 Kč
300 až 399	120 Kč + 20 % z částky nad 300 Kč
400 až 499	140 Kč + 10 % z částky nad 400 Kč
500 a víc	150 Kč

Z penzijního připojištění se poskytují tyto dávky, které závisí na věku, na výši zaplacených příspěvků a na celkovém výnosu hospodaření penzijního fondu [19], [27]:

- penze (doživotní trvalá výplata peněžní částky),
- odbytné,
- jednorázové vyrovnání (místo penze).

2.2.1 PENZE

Starobní penze

Účastník si může sjednat doživotní starobní penzi, nebo starobní penzi na dobu určitou (sjednaná nejméně na 10 let). Podle současné právní úpravy musí pro přiznání důchodu občan splnit dvě základní podmínky, a to získání potřebné doby pojištění a dosažení důchodového věku.

Výsluhová penze

Musí být sjednána ještě před vznikem nároku na starobní penzi. Minimální pojištěná doba je 15 let. Výše výsluhové penze závisí na úhrnu příspěvků evidovaných na osobním účtu účastníka, úhrnu podílů na výnosech hospodaření fondu určených na výsluhovou penzi. Výsluhovou penzi lze vyplatit stejně jako starobní penzi (jednorázovým vyrovnáním, výplatou doživotní penze nebo výplatou penze na dobu určitou).

Invalidní penze

Nárok na invalidní penzi vznikne, pokud jsou splněny následující podmínky:

- pokud bylo sjednáno ve smlouvě,
- po uzavření smlouvy byl přiznán invalidní důchod,
- pokud byla započtena minimální pojištěná doba penzijního připojištění,

- doposud nevznikl nárok na starobní penzi.

Pozůstalostní penze

Je vyplacena té osobě, kterou účastník určil ve smlouvě o penzijním připojištění. Jedná se o fyzickou osobu. Pokud určí účastník ve smlouvě více osob, musí určit jejich podíly dělení pozůstalostní penze. Nárok vznikne pouze za předpokladu, že připojištěný platil příspěvky do penzijního fondu po dobu 3 – 5 let.

2.2.2 ODBYTNÉ

O odbytné může účastník požádat, pokud ukončí penzijní připojištění (trvajícím alespoň 12 kalendářních měsíců) dohodou či výpovědí a dále neprevádí naspořené prostředky do jiného penzijního fondu. Výše odbytného se stanoví jako úhrn příspěvků, které zaplatí účastník a podílu na výnosech hospodaření. Částky státního příspěvku je PF povinen vrátit zpět ministerstvu. [19]

2.2.3 JEDNORÁZOVÉ VYROVNÁNÍ

Je vyplaceno místo starobní, výsluhové a invalidní penze. Ukončí-li účastník trvalý pobyt na území ČR nebo zanikl-li penzijní fond. Vyplacená částka se skládá z příspěvků placených účastníkem, státních příspěvků, příspěvků zaměstnavatele a podílu na výnosech z hospodaření fondu.

Pokud dojde ke vzniku nároku na danou penzi (starobní, výsluhovou, invalidní nebo pozůstalostní) je nezbytnou podmínkou písemná žádost účastníka o zahájení výplaty. Penze budou vypláceny měsíčně během prvních deseti dnů měsíce. Odbytné a jednorázové vyrovnání se vyplácejí nejpozději do tří měsíců ode dne, kdy byla doručena písemná žádost o tuto dávku.

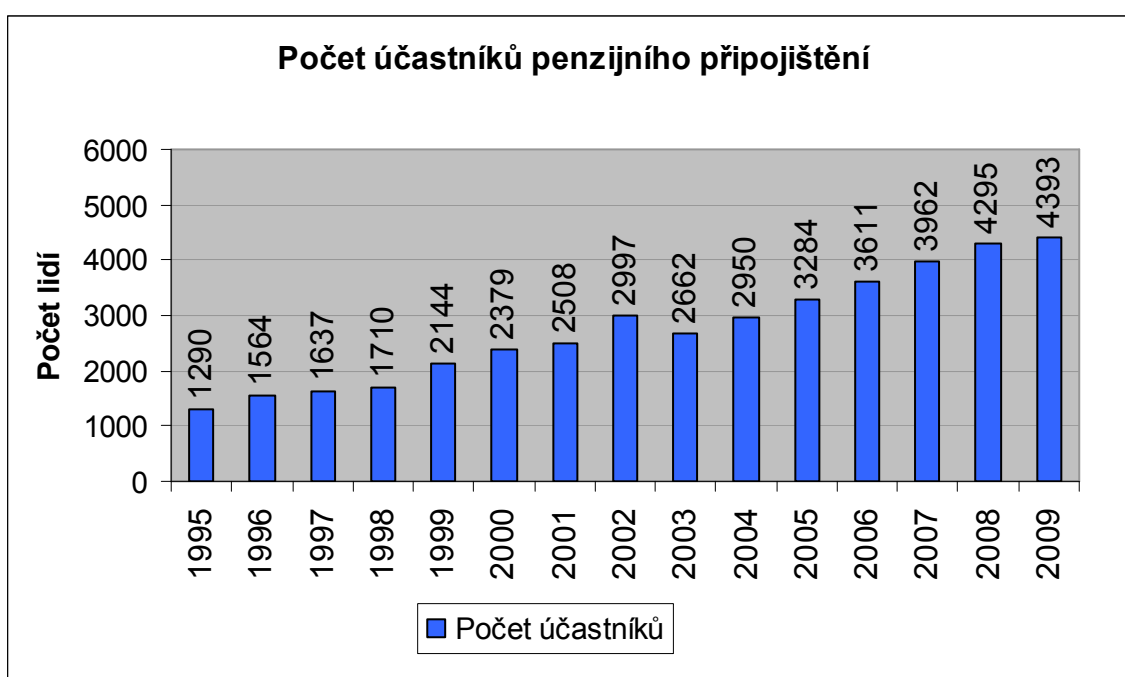
Penzijní pojištění zaniká dnem [27]:

- ukončení výplaty poslední penze,
- výplaty jednorázového vyrovnání místo poslední penze,
- na kterém se účastník a penzijní fond písemně dohodli,
- ke kterému bylo účastníkovi penzijní připojištění vypovězeno,
- výplaty odbytného při zániku penzijního fondu,
- ukončení trvalého pobytu účastníka na území ČR,

- ztráty bydliště na území členského státu EU,
- úmrtí účastníka.

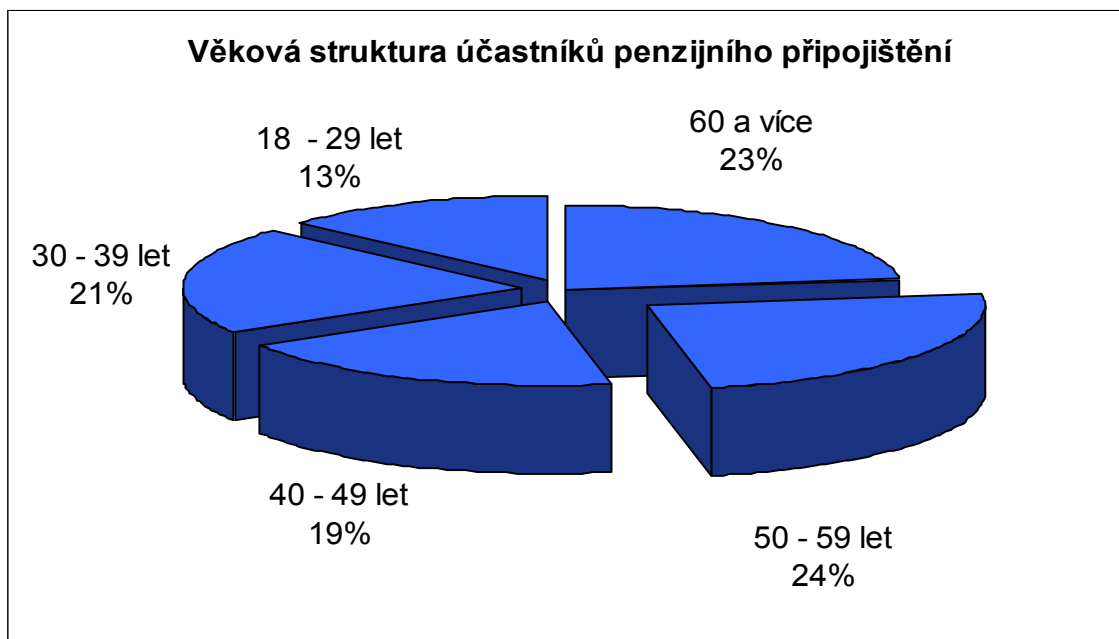
2.2.4 POČET ÚČASTNÍKŮ DOBROVOLNÉHO PENZIJNÍHO PŘIPOJIŠTĚNÍ

Nabídky penzijních fondů byly v České republice poprvé prezentovány v roce 1994. Od tohoto data se počet penzijního připojištění každoročně zvyšuje. Lidé si postupně začínají uvědomovat vlastní zodpovědnost pro zajištění na stáří, tomu nasvědčuje vzrůstající tendence (Obrázek 2). Je nutno dodat, že v grafu jsou uvedeny všichni účastníci penzijního připojištění, tzn. i ti, kteří si sami nepřispívají, ale přispívá jim třetí osoba, nejčastěji zaměstnavatel.

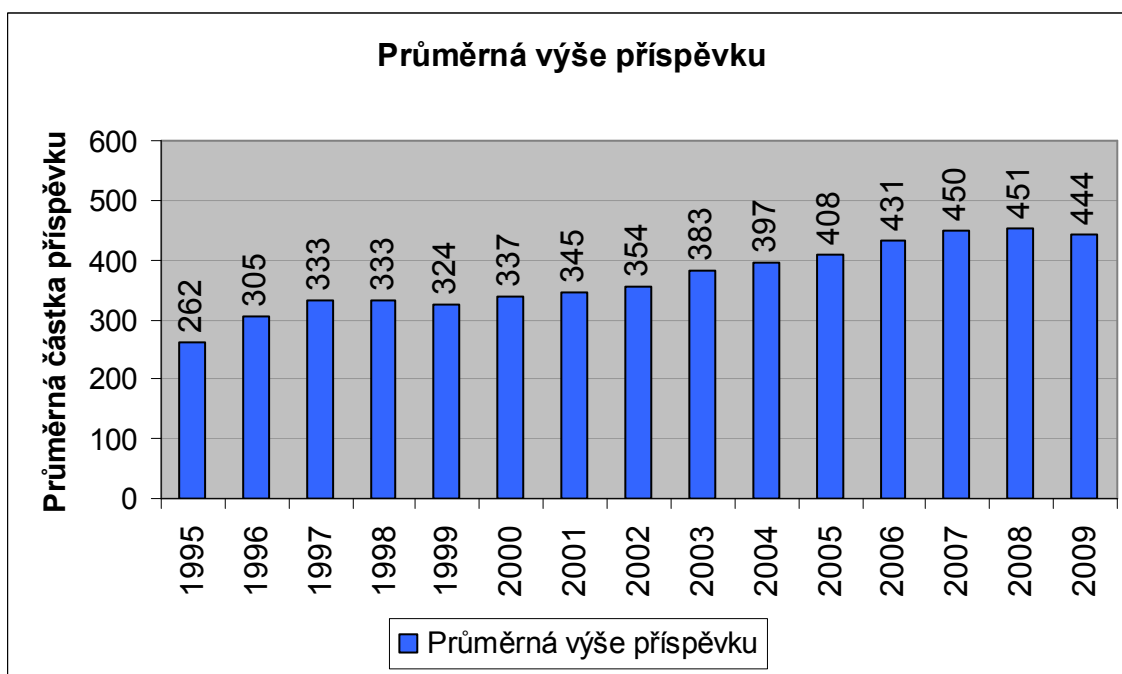
Obrázek 2: Vývoj počtu účastníků penzijního připojištění v tis. osob (zdroj: [11])

Z výše uvedeného grafu, je patrné, že k 31. 12. 2009 byl podíl obyvatelstva na penzijním připojištění 4,39 mil. účastníků. Ve srovnání s minulým obdobím k 31. 12. 2008 vzrostl tento počet účastníků na penzijním připojištění o celých 98 tis., což představuje nárůst o 2,23 %. Růstový trend je nadále zachován, ale tempo růstu je oproti ostatním rokům pomalejší.

Obrázek 3: Věková struktura účastníků penzijního připojištění (zdroj: [11])

Nejvyšší podíl připojištěných prezentuje na grafu (viz. Obrázek 3) věková skupina od 50 do 59 let, která je zastoupená 24 %. Ve srovnání s minulým rokem 2007 to je pokles o 1 %, kdy skupina představovala 25 %. Mladší generaci příliš nezajímá problematika penzijního připojištění, přitom ale na tuto skupinu nejvíce dopadnou reformy průběžného důchodového systému.

Obrázek 4: Výše průměrných příspěvků účastníků penzijního připojištění (zdroj: [11])

Uvedený Obrázek 4, představuje průměrnou výši příspěvků účastníků penzijního připojištění. Průměrná výše měsíčního příspěvku za rok 2009 činí přibližně 444 Kč, průměrný příspěvek tedy

nedosahoval ani 2 % průměrné hrubé mzdy (průměrná hrubá mzda v roce 2009 činila 22 896 Kč). Za rok 2008 představoval průměrný měsíční příspěvek celých 451 Kč. V roce 2007 byla průměrná výše 450 Kč. Z výše uvedených grafů nelze předpokládat, že by systém penzijního připojištění mohl poskytovat výraznější penzijní dávky v budoucnosti. V porovnání se státním pilířem, jde o zanedbatelnou záležitost. Starobní důchody v České republice dosahují pouhých 49,1 % hrubé mzdy, důchodci tak patří k nejohroženější skupině občanů.

3 URČENÍ VÝŠE STAROBNÍHO DŮCHODU

3.1 ZPŮSOB KONSTRUKCE DŮCHODU

Výše důchodu je dvousložková. První složkou důchodu je základní výměra, která je jednotná pro všechny druhy důchodů a činí 2 170 Kč. Její výše je zákonem stanovena pevnou částkou, která je postupně zvyšována prostřednictvím vládních nařízení. Základní výměra není závislá na počtu let do doby pojištění.

Druhou složkou je procentní výměra důchodu, která se stanoví procentní sazbou z výpočtového základu oprávněného u přímých důchodů. Výše procentní výměry je závislá na délce doby pojištění a na výši příjmů dosažených v rozhodném období před přiznáním důchodů. Činí tedy za každý celý rok doby pojištění získané do vzniku nároku na tento důchod 1,5 % výpočtového základu měsíčně. Výše procentní výměry činí nejméně 770 Kč měsíčně a maximální hranice není stanovena. [8], [19]

3.2 VÝPOČTOVÝ ZÁKLAD

Zákon číslo 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění upravuje konkrétní postup při stanovení výpočtového základu (VZ). Výpočtový základ lze chápat jako měsíční průměr úhrnu ročních vyměřovacích základů zjištěných v rozhodném období, který je redukován. Lze popsat stručný postup stanovení základu pro účely výpočtu výše důchodu [19], [25]:

- určení rozhodného období, z něhož se zjišťují příjmy pro výpočet důchodu,
- v něm se zjistí vyměřovací základy,
- za jednotlivé kalendářní roky se jejich roční úhrny převedou na roční vyměřovací základy,
- stanoví se měsíční průměr úhrnu ročních vyměřovacích základů za rozhodné období,
- pokud tento průměr přesahuje nižší redukční hranici (3.2.5) musí se zredukovat.

3.2.1 ROZHODNÉ OBDOBÍ

Z rozhodného období (RO) se zjišťují hrubé příjmy z výdělečné činnosti. Rozhodným obdobím pro stanovení osobního vyměřovacího základu je období 35 kalendářních roků bezprostředně před rokem přiznání důchodu (tj. jeho maximální délka). Do tohoto období se

nezahrnují roky před rokem 1986. V případě důchodů přiznávaných v prvním roce účinnosti zákona o důchodovém pojištění (tj. v roce 1996) bylo rozhodné období desetileté, určené roky 1986 až 1995. [8], [25]

3.2.2 ROČNÍ VYMĚŘOVACÍ ZÁKLAD

Roční vyměřovací základy (RVZ) jsou uvedeny na evidenčních listech důchodového pojištění (zabezpečení) nebo v potvrzení okresní správy sociálního zabezpečení, jde-li o osoby samostatně výdělečně činné.

Jsou to skutečně dosažené vyměřovací základy (v podstatě „hrubé příjmy“). Vyměřovací základy, dosažené za jednotlivé kalendářní roky rozhodného období, jsou vynásobeny specifickým koeficientem tzv. koeficient nárůstu všeobecného vyměřovacího základu (KNVVZ). Dochází tím k určitému zrealnění příjmů dosažených v minulosti na úroveň příjmů dosahovaných v roce přiznání důchodů. Takto upravené příjmy se nazývají ročními vyměřovacími základy. Roční vyměřovací základ se stanoví jako součin úhrnu vyměřovacích základů za kalendářní rok a KNVVZ. [8], [19], [25]

3.2.3 VYLOUČENÉ DOBY

Jedná se o časové úseky, které se při stanovení vyměřovacího základu vylučují z rozhodného období. Zákon 155/1995 o důchodovém pojištění tyto doby přímo vyjmenovává. Jde např.

- o období pobírání dávek nemocenského pojištění (nahrazují příjem z výdělečné činnosti),
- pobírání plného invalidního důchodu.

3.2.4 OSOBNÍ VYMĚŘOVACÍ ZÁKLAD

Osobní vyměřovací základ (OVZ) se vypočte jako měsíční průměr úhrnu ročních vyměřovacích základů pojištěnce za rozhodné období. Tento průměr se v rámci solidarity s nižšími příjmovými skupinami redukuje vynásobením koeficientem 30,4167 a podílu úhrnu ročních vyměřovacích základů za rozhodné období a počtu kalendářních dnů připadajících na rozhodné období. Jsou-li v rozhodném období tzv. vyloučené doby, snižuje se o ně počet kalendářních dnů. [19], [25]

3.2.5 KOEFICIENT VŠEOBECNÉHO NÁRŮSTU VYMĚŘOVACÍHO ZÁKLADU

Tento koeficient slouží k eliminování růstu mzdové úrovně na rozdílnou hodnotu vyměřovacích základů v různých letech. Je stanoven jako podíl všeobecného vyměřovacího základu za kalendářní rok, který o dva roky předchází roku přiznání důchodu vynásobenému přepočítávacím koeficientem a všeobecného vyměřovacího základu za kalendářní rok, za který se vypočítává roční vyměřovací základ. [19]

Výpočtový základ se tedy vypočte redukcí osobního vyměřovacího základu. Pro tyto účely jsou podle nařízení vlády číslo 365/2008 Sb. stanoveny dvě redukční hranice. Do první redukční hranice se použije část osobního vyměřovacího základu v plné výši, část přesahující první redukční hranici do výše druhé redukční hranice se použije pouze ve výši 30 % a část přesahující druhou redukční hranici ve výši 10 %. Částky redukčních hranic od 1. 1. 2009 jsou 10 500 Kč (tj. první redukční hranice) a 27 000 Kč (tj. druhá redukční hranice). V porovnání s rokem 2008 k 1. 1. byly redukční hranice nižší a to 10 000 a 24 800. [8]

3.3 DŮCHODOVÝ VĚK

Důchodový věk je jednou z podmínek pro vznik nároku na starobní důchod. Jedná se o věk pro odchod do starobního důchodu, který je rozdílný pro ženy a muže. U žen navíc závisí na počtu vychovaných dětí [8]. Jelikož, je celý systém založený na průběžném financování tzv. PAYG, jsou právě tyto dva faktory (určení výše odvodů a stanovení věkové hranice) rozhodující k určení výše budoucích dávek. Vláda může tedy pomocí dvou nástrojů regulovat výši vyplácených dávek. Prvním nástrojem je pohyb s výší sazby důchodového pojištění. A druhým je tedy věk odchodu do důchodu. V současné době (k 1.1. 2010) dochází k posunování věku odchodu do důchodu směrem nahoru. Tímto dochází k zvýšení počtu plátců a snížení počtu příjemců důchodu.

a) Důchodový věk činí u pojištěnců narozených před rokem 1936 [5]:

- u mužů 60 let,
- u žen:
 1. 53 let, pokud vychovaly alespoň pět dětí,
 2. 54 let, pokud vychovaly tři nebo čtyři děti,
 3. 55 let, pokud vychovaly dvě děti,
 4. 56 let, pokud vychovaly jedno dítě,

5. 57 let, pokud nevychovaly žádné dítě.

- b) Důchodový věk u pojištěnců narozených v období let 1936 až 1968 (Tabulka 5) se důchodový věk stanoví tak, že ke kalendářnímu měsíci, ve kterém pojištěnec dosáhl příslušné hranice, se přičítají za každý i započatý kalendářní rok z doby po 31. 12. 1995 do dosažení věkových hranic uvedených pod písmenem a)

Tabulka 5: Důchodový věk v období let 1936 – 1968 (zdroj: [5])

Rok narození	Důchodový věk činí u						
	mužů	žen s počtem vychovaných dětí					
		0	1	2	3	4	5 a více
1936	60r+2m	57r	56r	55r	54r	54r	53r
1937	60r+4m	57r	56r	55r	54r	54r	53r
1938	60r+6m	57r	56r	55r	54r	54r	53r
1939	60r+8m	57r+4m	56r	55r	54r	54r	53r
1940	60r+10m	57r+8m	56r+4m	55r	54r	54r	53r
1941	61r	58r	56r+8m	55r+4m	54r	54r	53r
1942	61r+2m	58r+4m	57r	55r+8m	54r+4m	54r+4m	53r
1943	61r+4m	58r+8m	57r+4m	56r	54r+8m	54r+8m	53r+4m
1944	61r+6m	59r	57r+8m	56r+4m	55r	55r	53r+8m
1945	61r+8m	59r+4m	58r	56r+8m	55r+4m	55r+4m	54r
1946	61r+10m	59r+8m	58r+4m	57r	55r+8m	54r+8m	54r+4m
1947	62r	60r	58r+8m	57r+4m	56r	56r	54r+8m
1948	62r+2m	60r+4m	59r	57r+8m	56r+4m	56r+4m	55r
1949	62r+4m	60r+8m	59r+4m	58r	56r+8m	56r+8m	55r+4m
1950	62r+6m	61r	59r+8m	58r+4m	57r	57r	55r+8m
1951	62r+8m	61r+4m	60r	58r+8m	57r+4m	57r+4m	56r
1952	62r+10m	61r+8m	60r+4m	59r	57r+8m	57r+8m	56r+4m
1953	63r	62r	60r+8m	59r+4m	58r	58r	56r+8m
1954	63r+2m	62r+4m	61r	59r+8m	58r+4m	58r+4m	57r
1955	63r+4m	62r+8m	61r+4m	60r	58r+8m	58r+8m	57r+4m
1956	63r+6m	63r	61r+8m	60r+4m	59r	59r	57r+8m
1957	63r+8m	63r+4m	62r	60r+8m	59r+4m	59r+4m	58r
1958	63r+10m	63r+8m	62r+4m	61r	59r+8m	59r+8m	58r+4m
1959	64r	64r	62r+8m	61r+4m	60r	60r	58r+8m
1960	64r+2m	64r+2m	63r	61r+8m	60r+4m	60r+4m	59r
1961	64r+4m	64r+4m	63r+4m	62r	60r+8m	60r+8m	59r+4m
1962	64r+6m	64r+6m	63r+8m	62r+4m	61r	61r	59r+8m
1963	64r+8m	64r+8m	64r	62r+8m	61r+4m	61r+4m	60r
1964	64r+10m	64r+10m	64r+4m	63r	61r+8m	61r+8m	60r+4m
1965	65r	65r	64r+8m	63r+4m	62r	62r	60r+8m
1966	65r	65r	65r	63r+8m	62r+4m	62r	61r
1967	65r	65r	65r	64r	62r+8m	62r	61r+4m
1968	65r	65r	65r	64r	63r	62r	61r+8m

- u mužů dva kalendářní měsíce za každý započatý rok z doby po 31. 12. 1995. Např. narozený muž v roce 1939 by měl odejít do důchodu po 60 letech, ale vzhledem k tomu, že patří do sekce b) se přičte za každý započatý rok z doby po 31. 12. 1995 2 měsíce. Tedy za roky 1996, 1997, 1998, 1999 (1939 + 60 let = 1999), 60 roků + 8 měsíců.
 - u žen čtyři kalendářní měsíce za každý započatý kalendářní rok z doby po 31. 12. 1995.
- c) Důchodový věk u pojištěnců narozených po roce 1968 činí [5]:
- u mužů 65 let,
 - u žen:
 1. 62 let, pokud vychovaly alespoň 4 děti,
 2. 63 let, pokud vychovaly alespoň 3 děti,
 3. 64 let, pokud vychovaly alespoň 2 děti,
 4. 65 let, pokud vychovaly 1 dítě nebo byly bezdětné.

3.4 STANOVENÍ VÝPOČTOVÉHO ZÁKLADU

Pro větší názornost uvádím příklad viz. Tabulka 6 na stanovení výpočtového základu u důchodů přiznávaných v roce 2010 u muže, který pracoval 45 let.

Základní vzorce pro určení výše starobního důchodu [8]:

$$RVZ = \sum V_i * KNVVZ_i$$

$$OVZ = \{ \sum RVZ / (KD - VD) \} * 30,4167$$

$$VZ = \text{redukce } OVZ$$

$$PV = (CDP * 1,5/100 * VZ) + (DDP * 1/100 * VZ)$$

$$S = ZV + PV$$

kde:

CDP ... celková doba pojištění od ukončení povinné školní docházky, uvedeno v letech,

DDP ... počet časových úseků dodatečné doby pojištění v rozsahu 90 kalendářních dnů výdělečné činnosti konané po vzniku nároku na starobní důchod,

KD ... součet kalendářních dnů za rozhodné období,

PV ... procentní výměra starobního důchodu,

S ... výše starobního důchodu,

V_i ... vyměřovací základ výdělku v roce i ,

VD ... vyloučené doby,

ZV ... základní výměra důchodu stanovená státem.

Tabulka 6: Zadání příkladu (zdroj: [vlastní tvorba])

Rozhodné období	Vyměřovací základ [Kč]	Vyloučené doby [den]	KNVVZ	Roční vyměřovací základ [Kč]
1986	42 901		7,9988	343 157
1987	46 104		7,8349	361 221
1988	47 602		7,6602	364 641
1989	51 565	30	7,4790	385 655
1990	55 721		7,2150	402 028
1991	65 889		6,2522	411 952
1992	72 978		5,1052	372 568
1993	78 913		4,0757	321 626
1994	97 759		3,4380	336 096
1995	107 651	15	2,9012	312 318
1996	122 954		2,4502	301 262
1997	134 999		2,2166	299 239
1998	152 215		2,0276	308 632
1999	162 497	25	1,8734	304 422
2000	175 690		1,7575	308 776
2001	195 556		1,6194	316 684
2002	206 988		1,5090	312 345
2003	210 990		1,4138	298 298
2004	209 671	30	1,3258	277 982
2005	271 407		1,2605	342 109
2006	255 797		1,1825	302 480
2007	241 697		1,1013	266 181
2008	235 308		1,0184	239 638
2009	233 894		1,0000	233 894
CELKEM		100		7 723 204

Stanovení výpočtového základu pro rok 2010:

- Rozhodné období tvoří roky 1986 – 2009
- Úhrn ročních vyměřovacích základů 7 723 204
- Počet dnů v rozhodném období ($365 * 24 +$ dny přestupného roku) = 8 766

- Počet dnů vyloučených 100
- $OVZ = (7\,723\,204 / 8\,666) * 30,4167 = 27\,108$

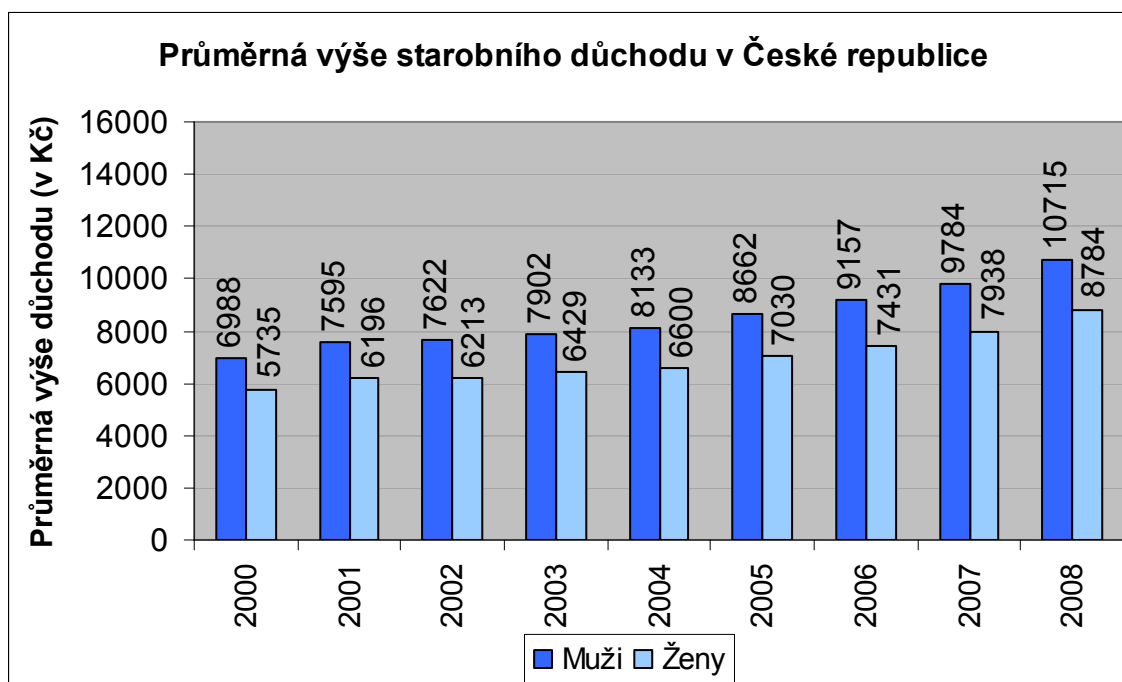
Redukcí OVZ se získá výpočtový základ:

- Do 10 500 Kč...plně 10 500
- Nad 10 500 Kč do 27 000 Kč...30 % z 16 500 = 4 950
- Nad 27 000...10% z 108 = 10,8

Výpočtový základ = 10 500 + 4 950 + 10,8 = 15 461

$PV = 45 * 0,015 * 15\,461 = 10\,436,175$ (tj. 36 % z výpočtového základu)

Výše starobního důchodu = 2 170 + 10 436,175 = 12 606.

Obrázek 5: Průměrná výše starobního důchodu (zdroj: [4])

Z grafu, který představuje Obrázek 5 je patrná vzrůstající tendence průměrné výše starobního důchodu.

4 DŮVODY TRANSFORMACE DŮCHODOVÉHO SYSTÉMU

Mezi základní parametry, které ovlivňují výdaje na důchodové dávky, patří [19]:

- ekonomický vývoj: velikost HDP a jeho růst, stav a vývoj cenové hladiny a mezd,
- demografický stav: počet důchodců a jeho vývoj, počet obyvatelstva, střední délka věku aj.,
- zaměstnanost: vývoj ekonomické aktivity, nezaměstnanosti aj.

Následující část bude věnovaná demografickému vývoji.

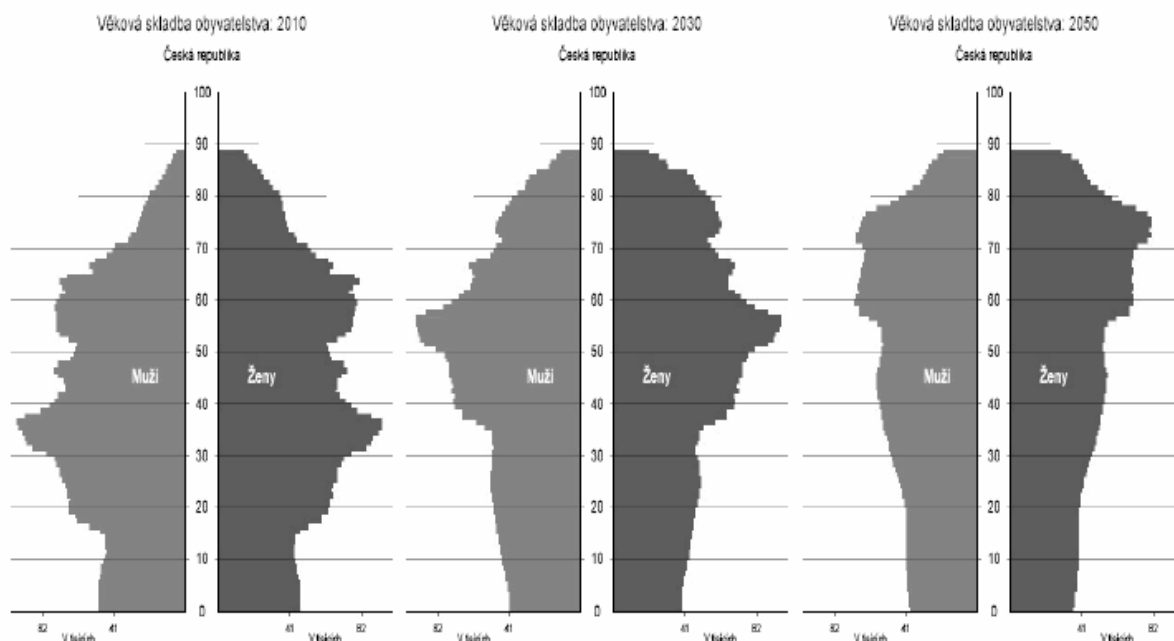
Finanční udržitelnost současných důchodových systémů, které jsou založené na principu průběžného financování, je do určité míry dána demografickým vývojem, který tvoří primární riziko, ovlivňující rovnováhu současných důchodových systémů. Dokud je podíl důchodců na počtu ekonomicky aktivního obyvatelstva (plátců pojistného) přibližně stabilní, je i systém průběžně financovaného důchodového pojištění vnitřně finančně stabilní. Hlavní podnět důchodové reformy je, že pokud roste počet seniorů v důchodovém věku, rostou tak i výdaje na důchody. Pokud bude klesat počet ekonomicky aktivních lidí, pak současní přispívající do systému nebudou mít zajištěnou návratnost svých investovaných prostředků. Česká republika se v tomto ohledu řadí mezi země, jejichž obyvatelstvo dlouhodobě stárne. Do budoucna se očekává, že systém důchodového pojištění bude především z důvodu demografických změn v populaci schodkový. K úspěšné predikci vývoje národního hospodářství vlády tedy nutně potřebují znát odhady budoucího věkového složení populace. Demografická prognóza je pro tuto predikci nezbytně důležitým nástrojem.

V Evropě během 19. století započal demografický cyklus, který se završuje v naší současnosti, na přelomu 20. a 21. století. Mezi nejzávažnější demografické změny patří **prodlužující se střední délka života (naděje dožití)**, která bude způsobena především poklesem úmrtnosti ve vyšších věkových skupinách. To povede k **růstu podílu starších osob na celkové populaci**, ke zvyšování průměrné doby pobírání důchodu a tím i k růstu nákladů na jednoho důchodce a celkových nákladů na důchody. **Nízká porodnost** zapříčiní pokles příjmů systému tím, že bude méně zaměstnaných osob přispívajících do systému. Tyto faktory způsobí v důchodovém systému nežádoucí nerovnováhu a tím jeho dlouhodobou finanční neudržitelnost vyžadující provedení reformy. Odváděné peníze do systému nepostačí k výplatě důchodů. Schodek, jenž by se stále zvyšoval, by musel být financován ze státního rozpočtu. Reformy v oblasti veřejných financí

patří tedy k aktuálnímu tématu, neboť nynější důchodový systém odpovídá době, ve které vznikl. Ale současným podmínkám již nevyhovuje. Daná problematika bude v následující subkapitole přiblížena pomocí grafického znázornění.

Demografický vývoj struktury obyvatelstva

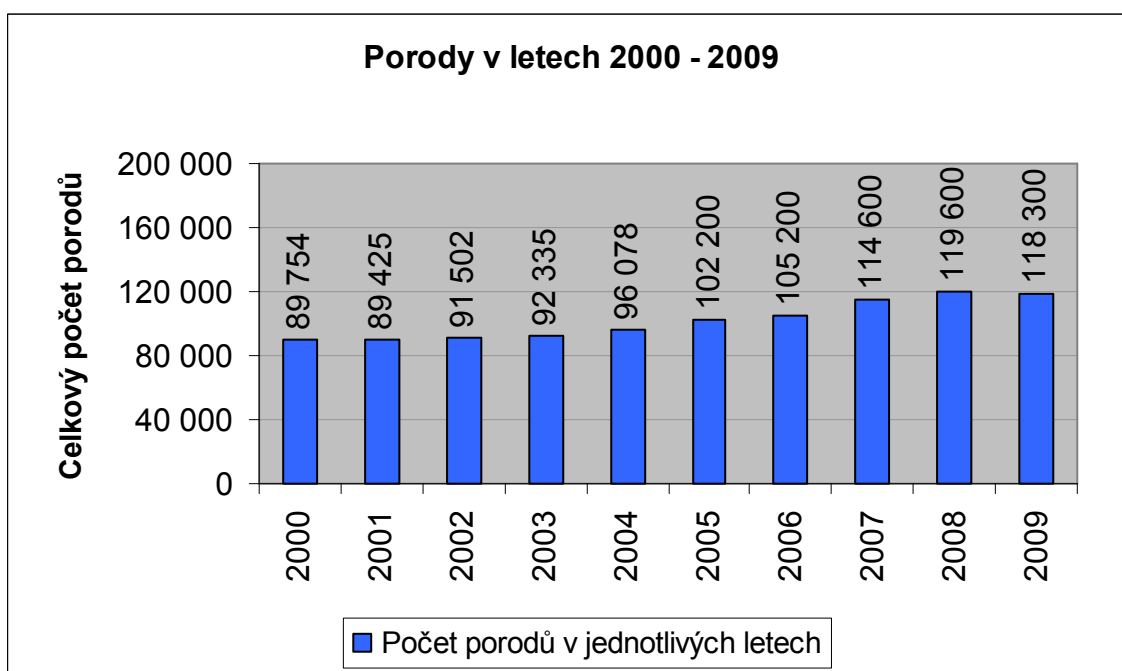
Věková struktura obyvatelstva (viz.Obrázek 6) se v každé populaci vytváří dlouhodobým vývojem porodnosti, úmrtnosti a migrace. Neustále se mění a vyvíjí v čase. Pro předpověď budoucích změn finančních toků v penzijních systémech je důležité znát, jakým způsobem se bude proměňovat námi sledovaná populace.

Obrázek 6: Strom života (zdroj: [4])

Porodnost

Do věkové struktury obyvatelstva na začátku 21. století v České republice se především promítly výkyvy porodnosti během celého předchozího století. Vývoj byl velmi nerovnoměrný, proto je nepravidelná i věková struktura žijících obyvatel. Postupně klesající úmrtnost a zvyšující se naděje na dožití se ve vývoji věkové struktury rovněž významně odrazily. Migrace zasáhla významným způsobem jen jednou, a to poválečným odsunem Němců. Tento dopad ve věkové struktuře obyvatelstva byl překonán během následujících padesáti let. [4] Za hlavní příčinu poklesu porodnosti lze v současné době uvést nejen změnu životního stylu mladých lidí včetně ústupu rodičovství v jejich hodnotovém systému, ale i nepříznivou ekonomickou situaci mladých rodin, a to finanční náročností samostatného bydlení a především současnou ekonomickou krizi.

Obrázek 7: Úhrnná porodnost žen na území České republiky (zdroj: [4])

Obrázek 7 znázorňuje graf zachycující porody v letech 2000 – 2009. Česká republika se řadí mezi státy s nejnižší porodností. Významný pokles porodnosti byl zaznamenán mezi roky 1993 a 1995 o 25 020 narozených dětí. Od roku 1990 se trend poklesu úhrnné plodnosti prodloužil a velmi rychle dostal pod hranici zaručující početní reprodukci české populace. [4] To už není otázka týkající se pouze důchodových systémů, ale jde o riziko zmenšování počtu obyvatelstva žijícího na území ČR.

Úmrtnost

K dalším demografickým ukazatelům patří úroveň úmrtnosti, která odráží široké spektrum sociálních, kulturních skutečností, také životní styl a dostupnost zdravotní péče.

Tabulka 7: Úmrtnost 1991 - 2008 (zdroj: [4])

	1991	2001	2004	2005	2006	2007	2008
Muži	63 342	53 772	54 190	54 072	52 706	52 719	53 076
Ženy	60 948	53 983	52 987	53 866	51 735	51 917	51 872
Zamřelý celkem	124 290	107 755	107 177	107 938	104 441	104 636	104 948

I přes probíhající demografické stárnutí populace klesl od roku 1998 počet zemřelých pod hranici 110 tisíc a nadále se pod touto hranicí pohybuje. Celkový počet zemřelých představuje Tabulka 7, který činil za rok 2008 celých 104 948. Ve srovnání s rokem 2007 vzrostl tento počet

o 312 zemřelých obyvatel. Tento přírůstek šel na úkor mužské populace, naproti tomu počet zemřelých žen meziročně mírně poklesl.

Zahraníční migrace

Tabulka 8: Zahraníční migrace 2001 - 2008 (zdroj: [4])

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Přistěhovalí	12 918	44 679	60 015	53 453	60 294	68 183	104 445	77 817
Vystěhovalí	21 469	32 389	34 226	34 818	24 065	33 463	20 500	6 027
Saldo	-8 551	12 290	25 789	18 635	36 229	34 720	83 945	71 790

Výsledné saldo 71 790 osob za rok 2008 (uvádí Tabulka 8) je ve srovnání s obdobím 2002 – 2006 více jak dvojnásobné. Počet vystěhovalých osob se snížil oproti předchozím rokům výrazněji, bylo evidováno pouze 6 027 případů, tj. pokles o neuvěřitelných 71 %. Nejnovější statistiky uvádí, že během 1.-3. čtvrtletí 2009 bylo výrazně méně přistěhovalých a to o 32,4 tisíce.

Střední délka života

Střední délka života nebo-li naděje dožití je statistický údaj, vyjadřující počet roků, který v průměru ještě prožije osoba právě x-letá, za předpokladu nezměněného řádu vymírání, tedy pokud by úroveň a struktura úmrtnosti zůstala stejná jako v daném roce. Udává tedy průměrný, předpokládaný věk, jehož dosahují členové dané populace. Tento hypotetický údaj lze zjistit z úmrtnostních tabulek, zkonstruovaných pro daný kalendářní rok (zpravidla delší) nebo jiné období.

Rozlišuje se přitom pohlaví (ženy se dožívají obvykle vyššího věku). Hodnoty ovlivňuje řada faktorů nejen zdravotní stav, úroveň zdravotní péče, kvalita životního stylu včetně stravovacích zvyklostí a psychické zátěže, ale i úroveň kriminality, vojenský stav země, životní prostředí a další.

Například je-li střední délka života při narození pro ženu v roce 2008 v České republice 80 let, mají dívky narozené v tomto roce naději dožití se věku 80 let. Pro porovnání s narozenými chlapci ve stejném roce, mají naději dožití pouze 74 let.

Šance dožití určitého věku se zvyšuje, překoná-li člověk rizika spojené s úmrtím v kojeneckém a dětském věku. Například třicetiletý muž by se měl v roce 2008 podle statistik dožít 74,93 let (tedy má ještě před sebou 44,93 let). To je téměř o jeden rok více, než u novorozence (73,96). Pravděpodobná délka života se ještě zvýší, pokud se překoná vyšší riziko spojené se středním věkem. Například muž, kterému bylo v roce 2008 šedesát let, by měl mít před sebou ještě

18,54 let (měl by se dožít 78,54 let), což je téměř o pět let více, než u novorozence, který v tomto roce přišel na svět.

Metody prognózování střední délky života

Pro reformu důchodového systému je nezbytné odhadnout budoucí změny v oblasti úmrtnosti. K posouzení průměrné délky života je použito dynamických modelů úmrtnosti pojištěných osob. Jednou z metod používanou pro odhadování hodnot v tabulkách dynamické projektované úmrtnosti je model prezentovaný Ronaldem Lee a Lawrenceem Carterem v roce 1992 ve studii „Modelování a prognózování časových řad americké úmrtnosti“ tzv. Lee-Carterův model. Tento model se provádí na historických datech a používá se nejen k odhadování úmrtnosti, ale i k odhadu hodnot v tabulkách dynamické projektované úmrtnosti. Popisuje tak sekulární změnu v úmrtnosti jako funkci jednotného časového ukazatele. [16]

Lee-Carterův model vypadá následovně [16]:

$$L_n m_{x,t} = \alpha_x + \beta_x k_t + \varepsilon_{x,t}$$

kde:

$m_{x,t}$... hlavní úmrtnost,

α_x ... tyto hodnoty se rovnají průměru $L_n m_{x,t}$ po čase T,

β_x ... reprezentuje věkově specifické vzorce změny úmrtnosti,

k_t ... časový trend.

Další hypotézy jsou:

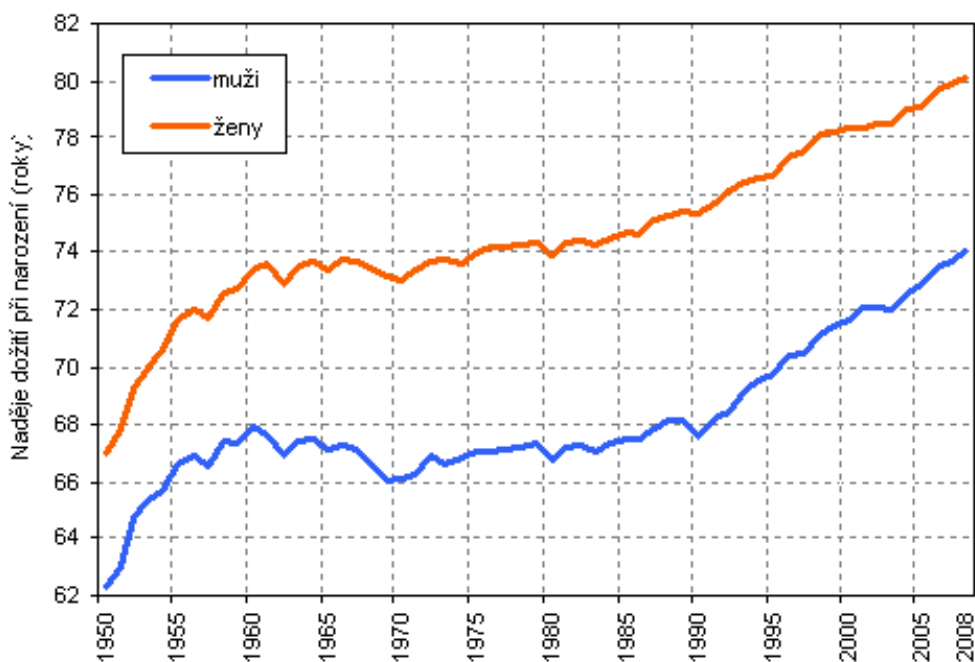
$$\sum k_t = 0$$

$$\sum \beta_x = 1$$

Pro $t = t_1, t_2, \dots, t_n$

Pro $x = x_1, x_2, \dots, x_m$

Následující Obrázek 8 graficky znázorňuje již zmíněný globální demografický rys a tj. rychle rostoucí naděje na další roky života (tzv. naděje dožití).

Obrázek 8: Naděje počtu let dožití osob (zdroj: [4])

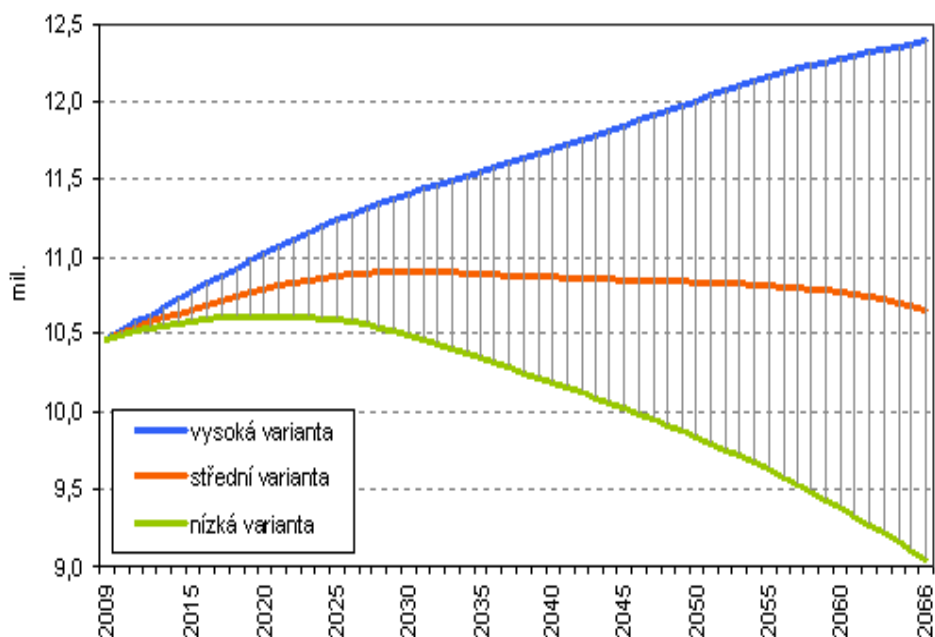
V průběhu 20. století se podíl počtu osob starších 60 let markantně zvyšoval, jak ukazuje Tabulka 9. Při sčítání, které proběhlo v roce 1950 žilo v České republice 1 106,3 tisíc osob starších 60 let, tento počet představuje 12,4 % obyvatelstva. Do roku 1970 počet 60letých osob vzrostl na 1 794,7 tisíc obyvatel. K 1. 3. 2001 dosáhl počet 60letých osob 1 883 783 tj. 18,4 % z celkového počtu populace. Z tohoto počtu tvoří nepracující důchodci převážnou většinu 91,9 %, pouhých 6,1 % pracujících důchodců a zbývající 2 % osob představuje stále ekonomicko aktivní. Z níže uvedených údajů (viz. Tabulka 9) je patrné zastavení populačního růstu.

Tabulka 9: Věková struktura obyvatelstva ČR (v tisících) (zdroj: [4])

Věková skupina	1950	1961	1970	1980	1991	2001
0-14	2 138,4	2 428,6	2 081,7	2 412,0	2 164,4	1 654,9
15-59	5 645,0	5 717,7	5 926,1	6 136,0	6 299,9	6 687,9
60+	1 106,3	1 418,0	1 794,7	1 729,3	1 836,5	1 883,8
Nezjištěno	6,5	7,2	5,3	14,6	1,4	3,5
Celkem	8 896,1	9 571,5	9 807,7	10 291,9	10 302,2	10 230,1

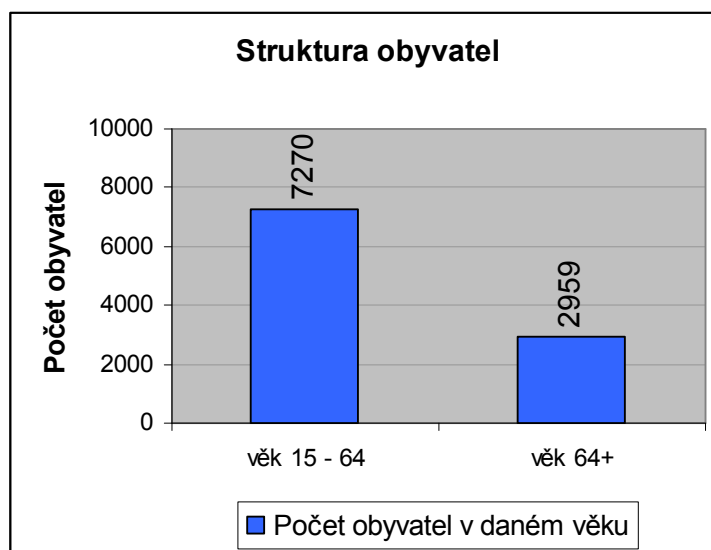
Celkový růst populace vyvíjí zcela negativním směrem (počet osob přispívajících do systému se bude snižovat, počet příjemců bude narůstat). Podle následující prognózy lze vidět, že tento trend bude nadále pokračovat.

Následující Obrázek 9 graficky ukazuje očekávaný populační vývoj (v mil. osob) v České republice za období následujících více než padesáti let. Byla zpracována nízká, střední a vysoká varianta očekávaného populačního růstu.

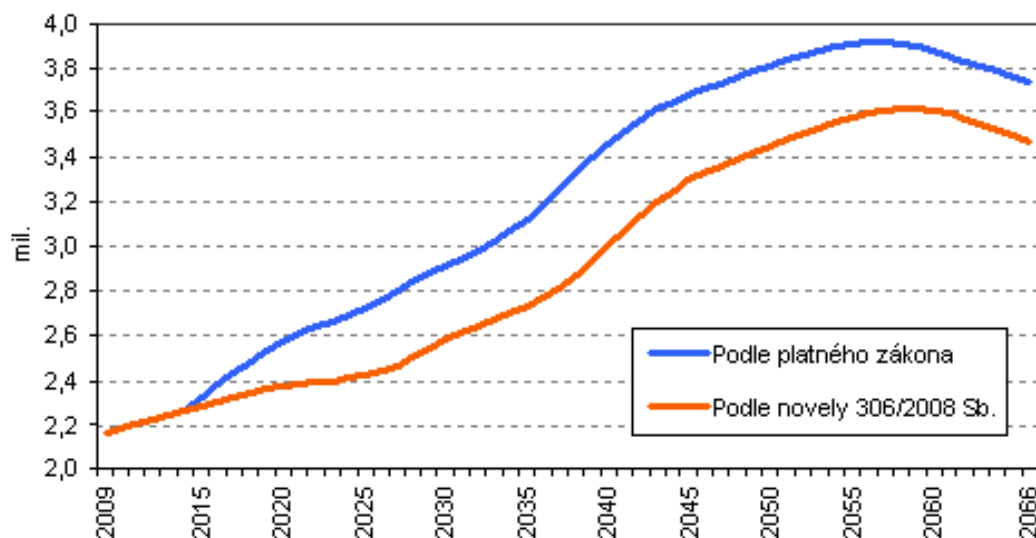
Obrázek 9: Očekávaný vývoj počtu obyvatel do roku 2066 (zdroj: [4])

Obrázek 10 zobrazuje stav obyvatel podle věku. Věkovou skupinu 15 – 64 let se považuje za ekonomicko aktivní obyvatelstvo. Za ekonomicko neaktivní obyvatelstvo, které čerpá zdroje z důchodového systému je kategorie obyvatel ve věku nad 64 let. Na první pohled je zřejmé, že skupina nad 64 let tvoří téměř polovinu ekonomicky aktivních obyvatel (v průměru každý dva ekonomicky aktivní lidé musí vydělávat na jednoho důchodce).

Obrázek 10: Struktura obyvatel (zdroj: [24])

Odhad počtu osob s nárokem na starobní důchod do roku 2066 provedl Český statistický úřad (v mil. osob). Z grafu (Obrázek 11) je vidět nárůst těchto osob z přibližného počtu 2,2 milionu osob v roce 2009 na 3,6 (resp. 3,9) milionu osob v roce 2060.

Obrázek 11: Odhad počtu osob s nárokem na starobní důchod do roku 2066 (zdroj: [4])

Poměr ekonomicko aktivních k počtu ekonomicko neaktivních lidí se v roce 2050 rapidně změní, jak ukazuje Obrázek 11 , plátce a příjemce se bude blížit k hranici jedné [14].

Je tedy nutné co nejvíce zvýšit ekonomickou aktivitu jednotlivých skupin obyvatelstva v produktivním věku. K tomu je potřeba provést řadu zásadních restrukturalizací v mnoha oblastech a na různých úrovních. Jako je například posílení zaměstnanosti starších pracovníků. S tím souvisí přehodnocení zásad zaměstnanosti, doplnění potřebných znalostí, přizpůsobení pracovních podmínek. Je třeba investovat do jejich vzdělání, motivovat je a celkově zvýšit jejich mobilitu (důležité jsou programy celoživotního vzdělávání). Dále je nutné podpořit porodnost, snaha o zlepšení finanční situace a sociálních jistot rodin nejen v období mateřské dovolené. Propad v příjmech by mohl způsobit existenční problémy, ale také posílení nepříznivého demografického trendu snižování porodnosti. Proto je tak důležitá podpora státu v této oblasti. Rodiny by dítě chtěli, ale finanční situace jim to bohužel nedovolí. Ale rodina přeci představuje základní ekonomickou jednotku společnosti, která zabezpečuje budoucnost další generaci.

5 REFORMA DŮCHODOVÉHO SYSTÉMU

Při budování reformy důchodového systému musí být zohledňovány již existující prvky v dané zemi, mezi něž řadíme historický kontext. Dále je nutné čerpat z osvědčených zahraničních koncepcí. A především musí brát systém na vědomí vlastní rozvoj ekonomiky a v současné době důraz na demografické změny.

Na začátek budou uvedeny dvě hlavní alternativy přístupů k penzijní reformě [22].

- Systémová reforma – je založená na změně systému od samého základu, tj. změnit samu podstatu fungování důchodového systému. Lze např. uvést přechod z průběžného na fondové financování prvního pilíře důchodového systému. [2]
- Reforma parametrická – v ní dochází k jednorázové, či postupné změně jednotlivých parametrů důchodového systému. Mezi příklady parametrických změn se může zahrnout posuny hranice věku odchodu do důchodu, změna výše příspěvkové sazby.

K 1. 1 2010 nastaly některé jednorázové, postupné změny důchodového systému, které by měly vést ke zlepšení současného stavu. Jedná se o úpravu důchodového věku, potřebné doby pojištění či koncepce invalidity. Mění se podmínky nároku na dávky i parametry výpočtu jejich základní výše. Do právního řádu je přináší zákon č. 306/2008 Sb., který mění současný zákon o důchodovém pojištění č. 155/1995., v platném znění.

Ke zvyšování důchodového věku dochází stejně jako ve většině zemí světa, tak i v Česku, kde budou muži a ženy podle počtu vychovaných dětí odcházet do penze až v 65 letech. V mnoha zemí světa je i vyšší důchodový věk než 65 let pro muže a ženy (např. v Norsku, Islandu a USA je 67 důchodový věk). Zvyšování důchodového věku je prováděno postupně.

Pro vznik nároku na penzi se musí od ledna tohoto roku místo 25 let odpracovat 26 let. Tato podmínka pro odchod do důchodu se bude dále zpříšňovat až na 35 roků, které budou muset lidé odpracovat od roku 2018 (viz. Tabulka 10) Nebude-li tato podmínka splněna, nebude mít občan nárok na starobní důchod a bude odkázán na sociální dávky, které jsou výrazně nižší. [7]

Tabulka 10: Potřebná doba pojištění ke dni dosažení důchodového věku (zdroj: [5])

Kalendářní rok, v němž je dosaženo důchodového věku	Potřebná doba pojištění
Před rokem 2010	25 let
2010	26 let
2011	27 let
2012	28 let
2013	29 let
2014	30 let
2015	31 let
2016	32 let
2017	33 let
2018	34 let
Po roce 2018	35 let

Změny také pocítí studenti středních, vyšších odborných škol a vysokých škol. Roky vzdělávání se jim doposud počítali do penzijního výměru, nově už tomu tak ale není. Za náhradní dobu pojištění se považuje studium maximálně po dobu prvních šesti let takového studia.

Zákon nově stanoví možnost požádat o zvýšení procentní výměry starobního důchodu v případech, kdy pojištěnec po přiznání starobního důchodu a čerpání výplaty této dávky vykonává výdělečnou činnost. Takový postup nebyl doposud možný.

Dále došlo ke změně pravidel pro invalidy, kdy se již nebude rozlišovat částečná a plná invalidita, nyní je zavedena jediná invalidita ve třech stupních v závislosti na procentním poklesu pracovní schopnosti pojištěnce. Zvýšení počtu stupňů invalidity ze dvou na tři přispěje k přesnějšímu členění skupin. Následující stupně invalidity podle omezení pracovní neschopnosti a výše procentní výměry invalidního důchodu za každý celý rok doby pojištění [25]:

- 1. stupeň – pokles nejméně o 35 % a nejvýše o 49 %, 0,5 % výpočtového základu měsíčně,
- 2. stupeň – pokles nejméně o 50 % a nejvýše o 69 %, 0,75 % výpočtového základu měsíčně,
- 3. stupeň – pokles nejméně o 70 %, 1,5 % výpočtového základu měsíčně.

Pro nárok na vdovský (vdovecký) důchod po uplynutí jednoho roku od úmrtí manžela již nebude rozhodující dosažení věkové hranice 55 let u žen a 58 let u mužů, ale dochází ke sjednocení věkové hranice. Nově je u mužů i žen třeba dosáhnout alespoň věku o 4 roky nižšího než činí důchodový věk muže stejného data narození.

5.1 BEZDĚKOVA KOMISE

V současné době (leden 2010) se opět začíná mluvit o tzv. Bezděkově komisi, jehož závěrečná zpráva navrhující reformu českého penzijního systému byla zveřejněna již v roce 2005. Vladimír Bezděk z ČNB se stal na jaře v roce 2004 koordinátorem pro přípravu podkladů pro rozhodnutí o důchodové reformě. Byl sestaven tzv. Tým expertů, skupina se skládala především ze zástupců politických stran, Ministerstva financí, Ministerstva práce a sociálních věcí a Úřadu vlády. Hlavním úkolem bylo vypracovat, analyzovat, porovnat různé varianty důchodové reformy v ČR za použití předem definovaných vstupních podmínek a kritérií. [6]

V lednu 2010 vznikl poradní expertní sbor (PES), jeho cílem je navázat na činnost Bezděkovy komise v oblasti důchodového systému v ČR, dále analyzovat současný stav důchodové problematiky a doporučit možné cesty v reformě důchodového systému pro budoucí vládu. Současně PES může poskytovat ministrům financí a práce a sociálních věcí expertní názory v ekonomických oblastech. V čele znovuobnovené komise je Vladimír Bezděk, který tvrdí, že současný stav je neudržitelný a dnešním třicátníkům a čtyřicátníkům hrozí v důchodu živoření na hranici chudoby. [13]

Klíčové je zodpovězení zejména těchto otázek [1].

- Jakým způsobem bude zajištěna dlouhodobá finanční udržitelnost povinného důchodového systému?
- Zda (a jak) diverzifikovat financování povinného důchodového systému?
- Jaká bude příjmová solidarita v povinném důchodovém systému?
- Zda (a jak) řešit mezigenerační nespravedlnost povinného důchodového systému?

Diskuse o penzijní problematice se přesunula z roviny odborné také do roviny politické. Na obou scénách lze slyšet značně rozdílné názory, a to jak co se týče interpretace minulosti, tak i současného stavu a návrhů, kterým směrem by se měl systém ubírat v budoucnosti.

Jednotlivé návrhy na reformu

Jednotlivé varianty důchodové reformy byly zadány v průběhu srpna a září 2004 jednotlivými zástupci politických stran, které působí v Týmu expertů. Kromě variant zadaných politickými stranami se musí počítat s tzv. základní variantou, pro případ, kdyby systém nebyl reformován. Cílem základní varianty je předvést rozsah problémů, které by mohly případně nastat, pokud se nebude akutně jednat. [6]

Pět parlamentních stran (ČSSD, KDU-ČSL, KSČM, ODS, US-DEU) předložilo své představy komisi a ta propočítala, jaké budou mít dopady na stabilitu veřejných financí a na životní úroveň. Vzájemné posouzení variant následujících stran ukazuje, že názorové rozdíly sice existují, ale nejsou nepřekonatelné.

Varianta ČSSD: systém pomyslných individuálních účtů (NDC)

Důchodové zabezpečení zůstává i nadále založeno na průběžně financovaném státním systému, ale nově jsou vytvořeny pomyslné individuální účty, na kterých se každému jedinci monitoruje stav odvedeného pojistného. Výše příspěvku konkrétního člověka se zaznamenává na jeho fiktivním účtu³. Z úspor se bude počítat důchod (odvedené pojistné/pravděpodobná doba dožití) a dále se k důchodu připočítá jakýsi virtuální úrok z naspořených částek, který závisí na objemu mezd a platů v ekonomice.

Na ochranu jedinců s nízkými příjmy je zaveden institut tzv. minimálního garantovaného důchodu (do roku 2040 je garantován důchod ve výši 1,2 násobku životního minima). ČSSD předpokládá, že se životní minimum valorizuje podle inflace a tří čtvrtin tempa růstu průměrné reálné mzdy.

Nastavení NDC umožňuje, aby lidé dobrovolně odkládali odchod do starobního důchodu. Jedinec tak může přímo ovlivnit výši svého budoucího důchodu. Starobní důchod z NDC je vypočten jako doživotní annuita zohledňující uvažovanou valorizaci důchodů. Při výpočtu annuity se pracuje s unisex úmrtnostními tabulkami. Výše důchodu je tedy dána mírou zhodnocení prostředků na fiktivních účtech a střední délkou života. [1], [6], [22] Tato varianta je přehledně prezentována viz. Příloha č. 1.

Varianta KDU-ČSL: částečné dobrovolné vyvázání (opt-out)

KDU-ČSL zadala k analýze variantu dobrovolného částečného vyvázání se ze stávajícího základního důchodového pojištění. S dalšími parametrickými úpravami. Pojištěnec, který využije možnost částečného vyvázání, bude moci část z dosavadního odváděného pojistného směřovat do soukromých systémů zabezpečení se na stáří. V okamžiku odchodu do důchodu bude ovšem jeho státní penze adekvátně nižší, protože platil nižší pojistné do základního důchodového pojištění. Příloha č. 2 shrnuje variantu KDU-ČSL. [1]

³ Z těchto naspořených peněz jsou ve skutečnosti vypláceny důchody seniorům.

Varianta KSČM: parametrická optimalizace důchodového systému

„Dle autora [1] KSČM uvažuje o parametrických změnách stávajícího základního důchodového pojištění. Jejich seznam a rozsah bude upřesněn v závislosti na výsledcích tzv. základní varianty, tedy na odhadu budoucího vývoje důchodového systému v situaci, kdy by nebyl reformován.“ Návrh důchodové reformy je viz. Příloha č. 3.

Varianta ODS: rovný důchod

Důchodová reforma ODS (viz. Příloha č. 4) je postavena na principu rovného důchodu, ve výši 20 % průměrné mzdy. Dojde ke snížení výše důchodu ze základního důchodového pojištění a současně bude snížena výše povinně placeného pojistného do základního důchodového pojištění. Váha důchodového zabezpečení klesá a zvyšuje se prostor pro soukromé dobrovolné zabezpečení. Výše důchodu ze základního důchodového pojištění bude pro všechny občany stejná (v absolutní částce). Záleží na rozhodnutí občanů, zda, kdy a jakou část z prostředků ušetřených na platbách do povinného základního důchodového pojištění investují do nějaké formy vlastního zabezpečení se na stáří. [1]

Varianta US-DEU: kombinovaný systém

Dle autora [1] zadala k analýze tzv. kombinovaný systém (Příloha č. 5), skládající se z parametrických úprav důchodového pojištění a jeho doplnění o možnost částečného dobrovolného vyvázání se z placení pojistného do základního důchodového pojištění. Uvažuje se o možnosti vyvázání se v rozsahu 2-3 procentních bodů ze stávající příspěvkové sazby na starobní důchody s podmínkou, že daný pojištěnec doplní tuto částku o dvojnásobek (tj. 4-6 %) vlastních příspěvků do soukromých systémů zabezpečení se na stáří.

Bohužel se představy politických stran od roku 2005 nijak nesblížily, proto je dnes (únor 2010) snaha o vrácení se k původním návrhům Bezděkovy komise.

5.2 POROVNÁNÍ DŮCHODOVÝCH SYSTÉMŮ VE VYBRANÝCH KRAJINÁCH EVROPSKÉ UNIE

Praktické zkušenosti s penzijní reformou v jednotlivých krajinách mohou přinést řadu zkušeností, ze kterých je možné se poučit. V Lucembursku, Španělsku a Rakousku dosahují průměrné penze přes 80 % průměrné mzdy v zemi. Patří tak k zemím s nejvyšší státní penzí. Naopak v Dánsku, Nizozemí a Velké Británii jsou nejnižší státní penze, životní úroveň zde není ale tak nízká a občané si na penzi spoří vlastními prostředky. Tyto rozdíly lze prezentovat následovně viz. Tabulka 11, kde jsou uvedeny výše penzí (v % k průměrné mzdě).

Tabulka 11: Výška penze v jednotlivých zemích (zdroj: [6])

Země	Průběžný systém	Spořivý systém	Výsledná penze (k průměrné mzdě)
Lucembursko	88,3	0	88,3
Španělsko	81,2	0	81,2
Rakousko	80,1	0	80,1
Island	9,2	68,3	77,5
Maďarsko	50,7	26,2	76,9
Turecko	72,5	0	72,5
Itálie	67,9	0	67,9
Korea	66,8	0	66,8
Nový Zéland	39,7	25,3	65
Finsko	0	63,4	63,4
Polsko	29,9	31,3	61,2
Švýcarsko	35,8	22,6	58,4
Slovensko	24,4	32,4	56,8
Portugalsko	54,1	0	54,1
Norsko	52,7	0	52,7
Francie	38,4	12,8	51,2
Česko	49,1	0	49,1
Švédsko	46,7	0	46,7
Kanada	43,9	0	43,9
Austrálie	17,4	25,7	43,1
USA	41,2	0	41,2
Belgie	40,4	0	40,4
Německo	39,9	0	39,9
Mexiko	4,4	31,4	35,8
Japonsko	34,4	0	34,4
Nizozemí	31,3	0	31,3
VB	30,8	0	30,8
Dánsko	30,2	0	30,2

K porovnání jednotlivých důchodových systémů jsem si vybrala následující země.

5.2.1 ŠVÉDSKO

Švédsko bylo první zemí, kde se prosadila aplikace NDC (Nationally Defined Contribution) systému. Od 1. ledna 1999 byl ve Švédsku zavedený nový reformovaný systém, který je postaven ze tří pilířů. Hlavním cílem švédského systému bylo nejen se vyrovnat s ekonomickým a demografickým vývojem, ale i zajistit efektivní sociální pojištění.

První pilíř

Výše důchodu je složena ze tří částí – příjmová dávka, prémiová dávka a garantovaný důchod. Celková výše příspěvku do systému je 18,5 % z hrubé mzdy, kterou odvádějí zaměstnanci a zaměstnavatelé. Z toho 16 % se platí do NDC systému na příjmovou dávku a 2,5 % do povinného fondového systému (FDC) systému na prémiovou dávku. Z penze plynou další nároky na dávky jako je rodičovská dávka, nemocenská dávka, dávka v nezaměstnanosti.

Důchod pokrývá všechny osoby starších 16 let s trvalým pobytem na území Švédska. Pro obdržení důchodu odvozeného z příjmů (garantovaný důchod) je požadovaný minimálně tříletý pobyt ve Švédsku.

- Důchod odvozený z příjmů – je příspěvkově definovaný. Financování je založené na příspěvcích (s fixní sazbou 16 %) zaměstnavatelů a státu. Systém NDC je financovaný průběžně PAYG. Dávky jsou poté odvozeny z celoživotních příjmů jedince.
- Prémiová penze – jedná se o soukromý typ pojištění, který je plně fondový. Ukládá se 2,5 % na individuální účty v systému FDC.
- Garantovaný důchod – tvoří další část důchodu, který je poskytován z prvního pilíře osobám starším 65 let, které žijí ve Švédsku a pobírají velmi nízký či žádný důchod.

První pilíř se rozděluje dále do tří pásů. Základem prvního pásu penzijního systému je systém NDC, který je průběžně financovaný, příspěvkově definovaný a státem garantovaný. Jde o virtuální individuální účty, kam si člověk v průběhu svého ekonomicky aktivního života (od 16 let) odvádí peníze na důchodové pojištění. Tyto peníze jdou ale zpět do penzijního systému a jsou z nich vypláceny důchody současným seniorům. Na tomto virtuálním účtu se eviduje a sumarizuje, kolik kdo do systému odvedl a tato částka se úročí fiktivní sazbou. Hodnota účtu na konci roku je dána jeho zůstatkem na počátku, výnosem z tohoto zůstatku a výší příspěvků daného roku. Kde výše výnosu je odvozena od míry růstu příspěvků (růstu mezd). Výše penze závisí na očekávané době

dožití, na věku odchodu do důchodu a na růstu průměrných mezd. Doba je aplikována jako průměr na muže a ženy a dochází tak k transferu prostředků od mužů k ženám, protože ženy mají dobu dožití delší. Nestabilita v demografickém vývoji je tak automaticky vyrovnána faktorem doby dožití. Systém eliminuje vliv stárnutí obyvatelstva tím, že výše důchodu závisí na době dožití. Výpočet důchodu záleží na příspěvcích, které jsou odvedeny do systému po celé ekonomicko-aktivní období, naproti tomu v ČR jsou zdrojem příspěvky placené za posledních 26 let (k 1. 1. 2010). Pojištěnec, který tak přispěje do systému více, by měl dostat větší sumu v době odchodu do důchodu, tak motivuje pojištěnce švédský systém. Během své ekonomické aktivity člověk ví, jakou výši důchodu může očekávat. Např. člověk, který se po 45 letech pracovního poměru rozhodne odejít do důchodu a na jeho virtuálním účtu je částka 4 miliony Kč. Podle úmrtnostních tabulek se zjistí průměrná doba dožití, která je při dosažení důchodového věku například 20 let. Čtyři miliony korun se vydělí dvaceti a k tomu se přičte zmiňovaný virtuální úrok (a výsledkem je anuitní dávka).

NDC systém ve Švédsku zná institut minimálního důchodu, kde jsou přísné podmínky na jeho získání. Musí mít pojištěná osoba na individuálním účtu dostatek peněz na důchod, další podmínkou je tři roky trvalého pobytu na území Švédska. Tento zaručený důchod je vyplácen ze státního rozpočtu.

Druhý pás prvního pilíře je FDC systém, který je fondově financovaný a příspěvkově definovaný. Do státních, ale i soukromých fondů je povinně odváděno 2,5 % příjmů.

Třetí část tzv. nulový pás poskytuje garantované důchody, kde jsou dávky financované daňovými odvody. Nárok na důchod má osoba při splnění dvou podmínek a to čtyřicetiletého pobytu ve Švédsku a dosažení věkové hranice 65 let. Garantovaný důchod v plné výši dostane jedinec, který nemá nárok na příjmovou dávku. Tento typ důchodu slouží k motivaci aktivně přispívajících lidí oproti těm, kteří se nepodílí na zdroji do systému.

Švédský systém umožňuje flexibilní odchod do penze v rozmezí 61 – 70 let. Např. při nároku na důchod, který je odvozený z NDC systému. Standardní důchodový věk stanovený zákonem je 65 let. [18]

Druhý pilíř – kolektivní pojištění

Druhý pilíř představuje zaměstnanecké důchodové soustavy na základě kolektivních smluv. Tento typ pojištění je dobrovolný a v současné době pokrývá drtivou většinu pracujících osob (téměř 90 %). Do systému je odváděna sazba okolo 2 – 5 %.

Třetí pilíř – systém individuálního pojištění

Tento pilíř je dobrovolný a představuje doplňkový druh pojištění. Je tvořený úsporami u pojišťoven nebo u penzijních fondů. [18], [23]

Výhody NDC

- státní garance,
- výše důchodu více odpovídá tomu, kolik člověk během aktivního ekonomického života vydělá,
- nárok na penzi se odvíjí od celoživotního příjmu jednice,
- každoroční informovanost o stavu svého účtu, naproti tomu v ČR, kde není možné výšku důchodu přesně odhadnout.

Nevýhody NDC:

- pokles důchodu lidem s nízkými příjmy,
- systém nezná náhradní doby (např. studia, nestarobní důchody),
- vztahuje se pouze na starobní důchody.

Ve Švédsku je systém definovaný příspěvkově, nedochází tak k zachování příjmové solidarity. Naproti tomu u nás obsahuje systém dvě složky důchodové dávky a to zvyšuje míru příjmové solidarity. S tímto faktem úzce souvisí vyšší úroveň zásluhovosti u švédského důchodového systému při stanovení důchodové dávky.

Důchodový systém České republiky má institut náhradní doby pojištění, zatímco švédský důchodový systém není těmito náklady zatížen, což představuje jisté riziko pro pojištěnce.

Při aplikaci švédského modelu na českou společnost je třeba si uvědomit, že téměř dvě třetiny obyvatel nedosáhnou na průměrný plat a s největší pravděpodobností se část dostane i pod úroveň stanoveného minima. Bude tak do systému vloženo méně peněz. Důchodci, který se dostane pod stanovenou hranici minimálního důchodu, se tento rozdíl doplatí. A to díky existenci institutu minimálního důchodu (je tedy garantovaný minimální důchod). Ve Švédsku je ale interval od minimální do maximální mzdy mnohem užší než je u nás. Pak riziko čerpání minimálního důchodu je tedy výrazně menší. V ČR se může stát, že se penzijní systém dostane do deficitu. Tento systém není dostatečně flexibilní, vyžaduje definitivní nastavení základních parametrů např. pojistné sazby, způsob indexace příjmů (výnosnost fiktivních účtů). [22], [23]

5.2.2 FRANCIE

Francouzský systém se vyznačuje velkým množstvím režimů a pokladen starobního pojištění pro různé pracovní kategorie. Penzijní systém je postavený na třech základních pilířích.

- První pilíř – základní režim
- Druhý pilíř – doplňkové režimy
- Třetí pilíř – dobrovolné kolektivní nebo individuální spoření na důchod

Základní režim spolu s režimem doplňkovým mají společné některé principy. Oba jsou založeny na průběžném financování, výše příspěvků do systému je určována na základě příjmů z pracovní aktivity. Dalším společným znakem je solidarita mezi povinnými režimy, která je založená na principu tzv. demografické kompenzace. Jedná se o transfer finančních prostředků z režimu, kde je lepší poměr mezi příspěvkem do systému a výdajem na důchodce do režimu, kde je situace méně příznivá. [17], [23]

První pilíř – základní režim

Tento režim je rozdělen na tři základní kategorie pojištěnců podle skupin profesí. Jsou to:

- zaměstnanci obecného režimu,
- zaměstnanci speciálních režimů,
- samostatně výdělečně činné osoby.

Obecný režim

Všechny osoby, které vykonávají závislou činnost v soukromém sektoru spadají do obecného režimu. Zaměstnanci odvádějí do systému příspěvky, jejichž sazba je 8,3 % a zaměstnavatele odvádějí 6,65 %. Mezi podmínky nároku na penzi patří přispívat do obecného režimu nejméně jedno čtvrtletí. Dosáhnout minimálně věku 60 let, a mít zakončenou profesní aktivitu.

Speciální režimy

Speciální režimy se především vztahují na zaměstnance veřejné sféry (na státní úředníky, úředníky místní samosprávy a zaměstnance státních zařízení). Státní úředníci musí být nejméně 15 let zaměstnaní v dané instituci. Při odchodu do penze se zohledňují dvě kategorie zaměstnanců. Pro povolání které představují zvýšené nebezpečí nebo zátěž, jako je např. policista je důchodový věk stanoven na 55 let. Pro ostatní povolání zaměstnanci mohou do penze odcházet od 60 let.

Vynásobením platu za posledních 6 měsíců, délky služebního období a sazby čtvrtletního platu se získá výše důchodové dávky pro státní úředníky.

Druhá skupina zaměstnanců, která spadá do speciálního režimu jsou zaměstnanci územní a nemocniční správy. Podmínky nároku na důchod jsou podobné jako u první skupiny.

Poslední velká skupina jsou profese a podniky se zvláštním postavením. Do této kategorie patří např. námořníci, horníci, zaměstnanci Francouzské národní banky, zaměstnanci Pařížské opery aj. Pro každou profesní kategorii je jiná výše příspěvku zaměstnance, zaměstnavatele, ale i odchod do důchodu se liší podle námahy a náročnosti zaměstnání. [3], [23]

Režim OSVČ

Příspěvky jsou rozlišené podle příslušnosti k dané profesní sekci a také výše důchodu není vypočtena z výše příjmů, ale podle tzv. dávky pro zasloužilé pracovníky.

- Režim podnikatelů v zemědělství – celkové příjmy jsou tvořeny veřejnými příspěvky např. z daní, transferů a také z příspěvků zemědělců. Tito podnikatelé odcházejí do penze ve věku 60 let, doba přispívání potřebná k získání nároku na důchod je stanovena na 158 čtvrtletí, výše příspěvku je 16,65 %.
- Režim řemeslníků a obchodníků – odchod do penze je v 60 letech, doba přispívání je 160 čtvrtletí a výše příspěvku je 16,65 %.
- Umělci a autoři původních děl
- Povolání, která jsou svobodná – tato sekce zahrnuje profese, jako jsou např. lékaři, veterináři, pojišťovací agenti, architekti, notáři aj. Stanovený věk pro odchod do penze je 65 let. [11], [17]

Druhý pilíř – doplňkové režimy

Pilíř je založený na principu průběžného financování a účast všech zaměstnanců je povinná. Nárok na důchod má osoba po dosažení věku 65 let. Na rozdíl od prvního pilíře se nepřihlíží k výši celkového výdělku, ale k počtu získaných bodů. Počet bodů je pojištěnci stanoven podle délky a výše jeho příspěvků. Každý zaměstnanec má osobní účet pro zaznamenávání těchto bodů. Výše dávky se vypočte vynásobením celkového počtu získaných bodů hodnotou (je každý rok upravována) těchto bodů v roce odchodu do penze. Během období, kdy pojištěnci nepracují mohou také získat určitý počet bodů, např. v době nemoci, nezaměstnanosti.

Třetí pilíř – dobrovolné spoření

Tato forma spoření je umožněna všem profesním kategoriím. A je rozdělena na individuální a kolektivní formu spoření. Individuální spoření může uzavřít jednotlivec, bez ohledu na jeho profesní zařazení. Kolektivní podnikové spoření vzniká mezi zaměstnavatelem a jedním nebo více odbory. Na rozdíl od individuálního spoření nejsou zde uplatněna daňová zvýhodnění během spoření. [3], [11], [12]

Výhody francouzského systému:

- lepší diverzifikace rizika mezi víc subjektů,
- na důchodové pojištění jsou odváděny menší příspěvky (ve srovnání v ČR).

Nevýhody francouzského systému:

- povinnost přispívat do systému nejméně 40 let (v podmínkách ČR je 26 let k 1. 1. 2010),
- systém je velice složitý (zahrnuje širokou škálu nejrůznějších režimů pro jednotlivé kategorie zaměstnanců a profesí),
- třetí pilíř dobrovolného spoření má velmi malý, až zanedbatelný význam.

Český systém je oproti francouzskému až na pár výjimek jednotný, tzn., že pro všechny účastníky platí stejné podmínky. Ve Francii je systém velmi složitý, a existují zde odlišné podmínky pro jednotlivé profesní kategorie. Na první pohled je zřejmé, že se liší ve struktuře počtu pilířů, kde v ČR chybí druhý doplňkový pilíř. Ve Francii musí jednotlivec narozdíl od nás přispívat do systému nejméně 40 let (V ČR 26 let).

Typ individuálního penzijního připojištění závisí ve Francii, kde účastník pracoval. Naproti tomu v České republice existuje pouze jeden druh penzijního připojištění, který je stejný pro všechny občany. V obou zemích není systém příliš využíván, ve Francii je tento poměr ještě menší než je situace u nás, ale to je díky existenci druhého doplňkového pilíře.

Další odlišností je ve francouzských podmínkách možnost zřízení několik důchodových spoření. To samozřejmě umožňuje lépe diverzifikovat rizika. Navíc minimální věk účastníka důchodového připojištění není stanoven (v ČR 18 let).

Ve Francii je oproti našim podmínkám mnohem rozvinutější systém penzijního připojištění, kde je rozšířena i kolektivní forma spoření (v ČR je pouze individuální forma spoření).

5.2.3 SLOVENSKO

Ve většině zemích světa je zaveden tří-pilířový penzijní systém. Je zaveden např. ve Švýcarsku, Austrálii, Finsku, Islandu, Novém Zélandu, Polsku. Také na Slovensku je současný systém postaven od 1. 1. 2005 na třech pilířích [7].

První pilíř – průběžný důchodový systém

První pilíř tvoří povinné průběžně financované důchodové pojištění. Občan si může vybrat, zda zůstane pouze v prvním pilíři, který je reprezentován Sociální pojišťovnou. Pojištěný a jeho zaměstnavatel platí odvody do Sociální pojišťovny, po dosažení důchodového věku bude osoba dostávat důchod pouze z této pojišťovny. Zásadní změnou je fakt, že systém bude více zohledňovat počet odpracovaných roků a příjem občana za celé pracovní období. Tento systém je průběžný a státem garantovaný. Systém se povinně vztahuje na zaměstnance, OSVČ (kde příjem za předcházející kalendářní rok byl vyšší než 12-ti násobek minimální mzdy) a dobrovolně pojištěné osoby (osoba starší 16 let s trvalým pobytem na území Slovenské republiky). Základní podmínky pobírání starobního důchodu je dosažení důchodového věku (62 let pro muže i ženy) a minimální doba pojištění 10 let v Sociální pojišťovně. Starobní důchod se občanovi vypočítá podle počtu odpracovaných let a příjmu dosaženého v rozhodném období (tj. období od roku 1984). [15]

Druhý pilíř – povinné kapitalizační spoření

Druhý pilíř tvoří povinné důchodové (kapitalizační) spoření. Další možností je zapojení se do druhého pilíře. Tento povinný pilíř je tvořen na osobních důchodových účtech u soukromých důchodových správcovských společnostech (DSS). Pokud se občan zapojí do 2. pilíře, 9 % z jeho hrubé mzdy odchází na osobní důchodový účet v DSS. Celková výška odvodů se tedy nezmění, jen se rozdělí mezi 1. a 2. pilíř (mezi odvod do Sociální pojišťovny a odvod do jedné z důchodových společností). Zaměstnavatel, nyní odvody zasílá na osobní důchodový systém u vybrané soukromé společnosti místo do Sociální pojišťovny. Nejen osobní důchodový účet ale i důchodový fond si občan vybírá sám. Peníze, které se nacházejí na osobním důchodovém účtu se prostřednictvím důchodových fondů investují a zhodnocují. Při vstupu do 2. pilíře je důležité zvážit svůj věk, protože tento pilíř není vhodný pro všechny. Přináší zhodnocení až při dlouhodobém spoření (alespoň 10 let). [17], [23]

Důchod z prvního pilíře závisí na počtu odpracovaných roků, na velikosti příjmů za celé ekonomicko aktivní období a na vývoji slovenské republiky. Z období, ve kterém účastník systému přispíval současně do 1. a 2. pilíře, bude jeho důchod z prvního pilíře snížený o polovinu a nahradí

ho důchod z pilíře druhého. Výše důchodu z druhého pilíře bude záviset od počtu odpracovaných roků, věku odchodu do důchodu a také od investování a zhodnocení peněz v důchodových správcovských společnostech. Občan má právo kdykoliv změnit důchodový fond, ale i důchodovou správcovskou společnost a také zkontrolovat stav svého osobního penzijního účtu.

Činnost důchodových správcovských společností bude regulována přísněji než činnost bank. Tak aby investice důchodových fondů nemohly být investovány s příliš velkým rizikem. Státní regulace by měla zabránit špatnému investování do pochybných cenných papírů a znemožnit případnému tzv. tunelování.

Třetí pilíř – doplňkové důchodové pojištění

Hlavní rozdíl oproti předchozím pilířům spočívá v tom, že pojištění ve třetím pilíři (doplňkovém) je dobrovolné. Tento pilíř má občanovi umožnit získat doplňkový důchodový příjem. Účastníkem se může stát fyzická osoba starší 18 let, která platí odvody ze své mzdy a to podle vlastního rozhodnutí. Podmínkou je uzavření smlouvy o doplňkovém důchodovém spoření. Je možné uzavřít jednu, ale i více smluv s doplňkovou důchodovou společností, ale také v jiné finanční instituci. Existují čtyři druhy dávek, které se poskytují z tohoto systému: doplňkový starobní důchod, doplňkový výsluhový důchod, jednorázové vyrovnání a odstupné. [15], [22]

Výhody slovenského systému:

- možnost svobodného výběru a změny důchodového fondu,
- stát garantuje aktuální naspořenou částku v případě poškození peněz,
- DSS poskytuje informace svým klientům o aktuálním stavu jejich účtu,
- úplná zásluhovost – základní podstatou je, aby Sociální pojišťovna měla dostatek zdrojů na vyplácení důchodů občanům, kteří budou mít vysoké mzdy.

Nevýhody slovenského systému:

- zvýšení odvodového zatížení pracujících – došlo ke zvýšení procenta odvodů na důchodové zabezpečení z 28 % hrubé mzdy na 28,75%,
- nesprávně definovaná úloha prvního pilíře – chudí občané mající nízké mzdy, nemají garantovaný žádný minimální důchod, celý důchod budou v podstatě závislí na sociálních dávkách,
- vlastnická práva k důchodovým úsporám nejsou v zákoně přesně definovaná – o vlastnictví se hovoří až po odchodu do důchodu, ale ne během spoření,

- došlo k většímu zatížení úlohy státního důchodového systému,
- riziko výkyvů na kapitálových trzích nese jednotlivec,
- v případě neexistence minimálního důchodu hrozí riziko důchodcovské chudoby,
- nízká míra solidarity v případě, že vystoupí ti, kteří přispívali nadprůměrně.

Hlavním rozdílem mezi systémem v České republice a Slovenské republice (SR) je ve skladbě počtu pilířů. Zavedením kapitalizačního systému se podpořil princip zásluhovosti, ale zároveň došlo k oslabení principu solidarity a univerzality. Tento systém by měl vést k vyšší angažovanost a zodpovědnosti za finanční situaci ve stáří.

Na Slovensku je také v rámci prvního pilíře vytvořený podsystém starobního a invalidního pojištění, pro které je zřízený samostatný fond (fond starobního pojištění a fond invalidního pojištění). Příspěvková sazba je pro tyto 2 fondy rozdílná, naproti tomu u nás není vymezená zvláštní pojistná sazba, ani zvláštní účet pro invalidní pojištění.

Pokud se porovná financování systému sociálního pojištění mezi ČR a SR, lze dospět k závěru, že pojistné na důchodové pojištění, nemocenské pojištění a pojistné na státní politiku zaměstnanosti jsou u nás příjmem státního rozpočtu. Naproti tomu na Slovensku je financování sociálního pojištění od státního rozpočtu oddělené, díky existenci důchodového a nemocenského fondu Sociální pojišťovny.

V ČR je zajištěna garance minimálního důchodu oproti SR. Oba systémy jsou také rozdílné v potřebné době pojištění, která je na Slovensku pouze 10ti letá.

Daňovými úlevami jsou podporovány oba systémy doplňkového pojištění, ovšem v ČR navíc existuje podpora ve smyslu státního příspěvku.

5.3 NÁVRH REFORMY V ČESKÉ REPUBLICCE

Na základě charakteristiky současného stavu českého systému a analýzy budoucí demografické situace mohu vyvodit závěry, proč je tak nutná zásadní reforma. Pokud nedojde ke změně současného systému, budou ohroženy příjmy současných ekonomicko aktivních lidí, ale dojde i k prohloubení zadluženosti státu. Možnost snížení úrovně důchodu, nebo zvýšení daňové pojistné sazby nikam nevede. Podle mého názoru je tedy potřeba provést změnu nejen parametrickou. Musí se ovšem přihlížet na historický vývoj země a brát ohledy na to, že lidé od státu očekávají, že se o ně ve stáří i nadále postará, jako tomu bylo doposud. Přechod

od zakořeněného průběžně financovaného systému k fondovému by jistě byl velice nákladný a přenesení zodpovědnosti plně na občana nepopulární.

Je důležité informovat občany o zamýšlených změnách, tak aby pochopili jejich nevyhnutelnost a postradatelnost vzhledem k současnému stavu i budoucímu vývoji. Poskytování úplných a především srozumitelných informací ohledně fungování nového systému se předejde špatnému vnímání plánovaných reforem.

Základním cílem reformy je vytvoření důstojných podmínek životní úrovně v období stáří. Je jasné, že důchodová reforma v ČR je nejen nutná, ale pro dosažení rovnovážného stavu mezi ekonomicky aktivním a ekonomicky neaktivním obyvatelstvem náročná. Je žádoucí, aby splňovala řadu cílů najednou, jako je např. adekvátní příjem ve stáří, rovnováha mezi příspěvků a dávkami, s tím souvisí finanční udržitelnost. V každém případě by měla být transparentní ve všech směrech a také by měla umět dlouhodobě reagovat nejen na demografický vývoj obyvatelstva, ale také na další možné vlivy, jako je např. nezaměstnanost, inflace.

Na samém začátku je nutné rozhodnout, zda bude státem zaručený příjem či nikoli. Tento fakt je důležitý pro nastavení ostatních částí systému. Otázkou je, jak neohrozit ani občany, kteří jsou na penzi závislí a ani státní rozpočet. Na danou problematiku se tedy musí nahlížet ze dvou různých úhlů pohledů. Dle mého názoru by byly postačující pouze dva pilíře důchodového systému.

První pilíř

Hlavní těžiště bude orientované na pilíř první. První pilíř by se měl zachovat jako veřejný, s povinnou účastí, dávkově definovaný, s průběžným financováním a přerozdělováním peněz v rámci jedné generace. Došlo by ke snížení pojistné sazby, kterou pracující odvádějí do systému. Tím by tak získali prostředky na platby do pilíře druhého. První pilíř by garantoval alespoň minimální penzi, která by měla pokrýt nezbytné životní náklady. Tak by nedocházelo ke zneužití tohoto systému. V souvislosti s dalším pilířem by měl zajistit ochranu proti ostatním nepředvídatelným událostem a rizikům, které tento pilíř sám nemůže dobře zabezpečit. Kombinací se tak zajistí potřebný stupeň diverzifikace rizik mezi více pilířů.

Druhý pilíř

Druhý pilíř by měl být také povinný z důvodu omezení problému „morálního hazardu“. Lidé, kteří si navíc oproti prvnímu pilíři nic nespoří, nemohou předpokládat, že se o ně stát bude starat. Zavedením druhého pilíře by se znatelně snížila váha pilíře prvního, došlo by ke snížení mezigenerační a příjmové solidarity. Ale na druhou stranu by došlo k posílení zásluhovosti, tedy i ke zvýšení spravedlivosti systému. Protože peníze, které si pojištěnec povinně spoří nebudou

vyplaceny starší generaci, nýbrž jemu samotnému. Penzijní fondy by měly být spravovány soukromě a konkurenčně, to podporuje poskytování kvalitních služeb. Ale tento fakt představuje velké riziko selhání lidského faktoru (např. lidé by mohli přijít o všechny naspořené prostředky kvůli tzv. tunelování). Povinné spoření tedy vyžaduje státní dozor nad chováním penzijních fondů (aby penzijní fondy nebyly použity k jiným účelům, než pro které byly založeny), ale také státem garantované vyplácení důchodů. Efektivita je založená na předpokladu stability penzijního trhu, aby penzijní fondy v důsledku špatného investování nezkrachovaly.

Druhý pilíř je příspěvkově definovaný, byl by založen na individuálních účtech pojištěnců, kam si dobrovolnou částku občané ukládají, která by byla vyšší nebo rovna státem stanoveného minima. Lidé si spoří na budoucnost průběžně, během produktivního věku na účet penzijního fondu, na jejichž základě je poté stanoven důchod. Předpokládá se zhodnocení prostředků na kapitálových trzích. Dalším nepříznivým faktorem je riziko kapitálového trhu, které zahrnuje např. riziko inflace. Na pomyslných účtech by bylo možné sledovat stav jednotlivých naspořených prostředků. Vyplácení peněz z tohoto účtu by samozřejmě reagovalo na průměrnou délku pobírání důchodu.

V rámci těchto dvou pilířů může docházet k přelévání prostředků v případě přebytku z pilíře prvního do pilíře druhého a naopak. Pokud by došlo ke krizi systému, který spočívá na jednom pilíři, mohla by se taková situace stát neúnosná a mohlo by dojít k jeho zhroucení. Tímto by mohly být redukovány nepříznivé situace v rámci kompenzace výhod a nevýhod systémů mezi sebou.

Odvody do obou pilířů by měly být tedy povinné po celou dobu ekonomické aktivity pojištěnce. V prvním případě % z hrubé mzdy a v případě druhém dobrovolná částka, která by byla vyšší nebo rovna státem stanoveného minima. Protože odvody do obou pilířů trvají po celou dobu ekonomické aktivity, proto i výpočet základního důchodu musí přihlížet k celkové době účasti v důchodovém systému. Výplata z druhého pilíře by měla poskytnout dodatečné doplnění příjmů v důchodovém věku a její výše by odrážela stupeň zodpovědnosti. Vláda může podpořit tento pilíř daňovými úlevami, ale státními příspěvky nikoliv.

Postupné zvyšování věku odchodu do důchodu, vzhledem k rostoucí naději počtu let dožití musí probíhat postupně. Dopad této změny bude mít dobrý vliv na oba dva systémy. S tímto je úzce spojena otázka týkající se podpory pracovní aktivity seniorů. Vytvoření dostatečného množství pracovních míst, tak aby lidé měli možnost nadále pracovat. Motivovat občany, aby nadále zůstali na pracovním trhu. Lidem, kterým zbývá jen několik let do penze by bylo dobré zvýšit důchodovou dávku (např. procentem) za každý dodatečný odpracovaný rok.

Takto navrhnutá reforma důchodového systému, díky snížení váhy prvního pilíře a zavedením pilíře druhého by se mohla lépe vyrovnat s nepříznivým demografickým vývojem. Státnímu rozpočtu by se tak snížily náklady na vyplácení důchodů z prvního pilíře.

Je potřeba rozložit rizika mezi pilíře k docílení celkové stability systému. Definovat takovou reformu systému, aby díky rozdílnosti vlastností různých způsobů financování (PAYG a FF) a různých důchodových systémů (DB a DC) bylo možné tato rizika vhodnou kombinací snížit. Tak lze jedinečně dojít relativně k méně zranitelnému systému. Ideální penzijní systém neexistuje a je velmi obtížným úkolem provést reformní opatření. Reforma samozřejmě nese celou řadu rizik, ale bez provedení změny by se situace mohla dostat do daleko větších problémů.

ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo popsání současného stavu důchodového systému v České republice – analýza obou pilířů penzijního systému: důchodové pojištění a penzijní připojištění. Jejich charakteristiky, výhody, nevýhody. Tomuto cíli v první řadě předcházelo vysvětlení pojmů spojených s tematikou důchodových systémů. Tento požadavek byl splněn, tedy byly objasněny pojmy jako jsou základní principy, kritéria a cíle konstrukce penzijních systémů.

Dále jsem se zaměřila na určení a způsob konstrukce starobního důchodu. V této kapitole jsem uvedla příklad pro výpočet tzv. výpočtového základu a určení výše starobního důchodu. Výpočtu předcházely dílčí kroky: určení rozhodného období, zjištění ročního vyměřovacího základu, dále osobního vyměřovacího základu a také stanovení vyloučených dob.

S nepříznivým demografickým vývojem se český důchodový systém bez zásadní reformy nebude schopen vyrovnat. Na tento fakt upozorňuji v kapitole čtvrté, kde byl popsán a graficky prezentován neudržitelný proces stárnutí české populace.

Důchodové reformě se nelze vyhnout. Jakým způsobem u nás reforma proběhne je zatím ještě zcela nejasné. V zájmu každého občana by mělo být získat co nejvíce informací o tom, jak investovat své peníze, protože člověk je zodpovědný především sám za sebe. V kapitole páté uvádím aktuální parametrické změny, které byly zahájeny k 1. 1. 2010 a jednotlivé návrhy na reformu z pohledu jednotlivých politických stran. Dále jsem zmapovala jednotlivé systémy sociálního zabezpečení v krajinách Evropské unie. Snažila jsem se vysvětlit principy fungování a podstatu jednotlivých systémů ve Švédsku, Francii a na Slovensku. Byly analyzovány reformy provedené u všech zemích a zhodnoceny prostřednictvím jejich vzájemné komparace. Nakonec byla formulována doporučení reformy v České republice.

Věřím, že tato práce bude přínosem nejen pro mě samotnou, ale také pro ostatní, kteří díky ní pochopí nezbytnost řešení problematiky současného důchodového systému v České republice.

LITERATURA

1. BEZDĚK, Vladimír. *Závěrečná zpráva : Výkonný tým*. Praha, 2005. 119 s. Závěrečná zpráva. Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf>.
2. BŘEZINA, Milan, TŘOS, Kamil. Česká důchodová reforma. In Sborník: Politika, právo, ekonomika a společnost - současnost a vize do roku 2025. 1. vydání. Kunovice: [s.n.], 2008. s. 43-48. ISBN 978-80-7314-144-8.
3. *CNAVPL (Caisse Nationale d'Assurance Vieillesse des Professions Libérales)* [online]. 1995 [cit. 2010-04-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.cnavpl.fr/>>.
4. *Český statistický úřad* [online]. 1995 [cit. 2010-03-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.czso.cz/>>.
5. ČSSZ [online]. 1990 [cit. 2010-02-19]. Dostupný z WWW: <http://www.cssz.cz/cz/novinky/>.
6. *Finance.cz - daně, banky, kalkulačky, spoření, kurzy měn* [online]. 2000 [cit. 2010-02-19]. Dostupný z WWW: <<http://www.finance.cz/>>.
7. GOLLA, Petr. Změny důchodových systémů ve světě. *Práce, mzdy a odvody bez chyb, pokut a penále*. 2010, roč. 5, č. 1, s. 81-82. ISSN 1801-9935.
8. KAHOUN, Vilém, VURM, Vladimír, KUČEROVÁ, Božena. *Vybrané kapitoly z pojišťovnictví*. 1. vydání. Praha: Triton, 2008. 87 s. ISBN 978-80-7387-130-7.
9. KOHOUT, Pavel, HAVLÍČKOVÁ, Kateřina. *Cesta k rovnováze: Ekonomická strategie pro Českou republiku*. 1. vydání. Praha: Triton, 2006. 143 s. ISBN 80-7254-694-5.
10. KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. Praha : ASPI, 2005. 502 s. ISBN 80-7357-050-5.
11. *L'Assurance Retraite - Tout savoir sur la retraite de la Sécurité sociale* [online]. 2010 [cit. 2010-04-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.cnav.fr/>>.
12. *La sécurité sociale en France* [online]. 1995 [cit. 2010-04-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.securite-sociale.fr/>>.
13. *Ministerstvo financí ČR* [online]. 2005 [cit. 2010-02-19]. Dostupný z WWW: <<http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/>>.

14. *MPSV.CZ: Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2003 [cit. 2010-02-19]. Dostupný z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/>>.
15. *MPSVR SR* [online]. 2008 [cit. 2010-03-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1>>.
16. PAPIEZ, Monica. *The Application of Lee Carter Model for Selected Populations in West and Central European Countries*. [s.l.] : [s.n.], 2007. ISBN 978-80-225-2443-8.
17. *Peníze.cz - podílové fondy, hypotéky, pojištění, kalkulačky, daně, banky* [online]. 2000 [cit. 2010-04-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.penize.cz/>>.
18. *Pensionssystemet* [online]. 2001 [cit. 2010-03-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.pensionssystemet.se>>.
19. PILNÝ, Jaroslav. *Pojišťovnictví*. 1. vydání. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2009. 135 s. ISBN 978-80-7395-213-6.
20. *Reforma důchodového systému (ČR a svět)* [online]. 2007 [cit. 2010-02-19]. Dostupný z WWW: <<http://nb.vse.cz/~LAPACEKM/Prace/1430/duchodovareforma.pdf>>.
21. *SFinance* [online]. 1996 [cit. 2010-02-19]. Dostupný z WWW: <<http://www.sfinance.cz/>>.
22. ŠULC, Jaroslav. *Alternativy reformy penzijního systému v České Republice*. Praha: Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., 2005. 94 s. ISBN 80-86754-34-0.
23. *The European Commission* [online]. 2000 [cit. 2010-03-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.ec.europa.eu>>.
24. *Výzkumný ústav práce a sociálních věcí - Hlavní stránka* [online]. 2003 [cit. 2010-03-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.vupsv.cz/index.php?p=index&site=default>>.
25. Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění.
26. Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení.
27. Zákon č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem a o změnách některých zákonů souvisejících s jeho zavedením.
28. Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociálním zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti.
29. Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.

SEZNAM ZKRATEK

CDP	– celková doba pojištění
ČSSD	– Česká strana sociálně demokratická
ČR	– Česká republika
DB	– dávkově definovaný systém
DC	– příspěvkově definovaný systém
DDP	– počet časových úseků dodatečné doby pojištění
DSS	– důchodová správcovská společnost
FDC	– povinný fondový systém
FF	– fondově definovaný systém
HDP	– hrubý domácí produkt
KD	– součet kalendářních dnů za rozhodné období
KDU – ČSL	– Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová
KNVVZ	– koeficient všeobecného nárůstu vyměřovacího základu
KSČM	– Komunistická strana Čech a Moravy
N_t	– počet příjemců důchodu
NDC	– National Defined Contribution (pomyslné individuální účty)
ODS	– Občanská demokratická strana
OECD	– organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OSSZ	– okresní správa sociálního zabezpečení
OSVČ	– osoba samostatně výdělečně činná
OVZ	– osobní vyměřovací základ
P_t	– sazby pojistného
PAYG	– průběžně definovaný systém
PES	– poradní expertní sbor
PF	– penzijní fondy

PP	– penzijní připojištění
PV	– procentní výměra
RO	– rozhodné období
RVZ	– roční vyměřovací základ
S	– výše starobního důchodu
SR	– Slovenská republika
US – DEU	– Unie svobody – Demokratická unie
V_i	– vyměřovací základ výdělku v roce i
V_t	– důchod
VD	– vyloučené doby
V DPF _t	– výdaje disponibilního penzijního fondu
VZ	– výpočtový základ
W_t	– zaměstnanecké mzdy
z_t	– náhradový poměr
Z_t	– počet zaměstnanců
Z DPF _t	– zdroje disponibilního penzijního fondu
ZV	– základní výměra důchodu stanovená státem

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Princip kapitálového financování (zdroj: [vlastní]).....	16
Obrázek 2: Vývoj počtu účastníků penzijního připojištění v tis. osob (zdroj: [11]).....	31
Obrázek 3: Věková struktura účastníků penzijního připojištění (zdroj: [11])	32
Obrázek 4: Výše průměrných příspěvků účastníků penzijního připojištění (zdroj: [11]).....	32
Obrázek 5: Průměrná výše starobního důchodu (zdroj: [4])	40
Obrázek 6: Strom života (zdroj: [4])	42
Obrázek 7: Úhrnná porodnost žen na území České republiky (zdroj: [4])	43
Obrázek 8: Naděje počtu let dožití osob (zdroj: [4]).....	46
Obrázek 9: Očekávaný vývoj počtu obyvatel do roku 2066 (zdroj: [4])	47
Obrázek 10: Struktura obyvatel (zdroj: [24]).....	47
Obrázek 11: Odhad počtu osob s nárokem na starobní důchod do roku 2066 (zdroj: [4]).....	48

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Základní charakteristiky důchodového pojištění a penzijního připojištění (zdroj: [14]).	19
Tabulka 2: Výdaje na důchody v ČR v tis. Kč (zdroj: [4])	23
Tabulka 3: Seznam penzijních fondů (zdroj: [13])	28
Tabulka 4: Výše státního příspěvku k penzijnímu připojištění v Kč (zdroj: [27])	29
Tabulka 5: Důchodový věk v období let 1936 – 1968 (zdroj: [5])	37
Tabulka 6: Zadání příkladu (zdroj: [vlastní tvorba]).....	39
Tabulka 7: Úmrtnost 1991 - 2008 (zdroj: [4]).....	43
Tabulka 8: Zahraniční migrace 2001 - 2008 (zdroj: [4])	44
Tabulka 9: Věková struktura obyvatelstva ČR (v tisících) (zdroj: [4]).....	46
Tabulka 10: Potřebná doba pojištění ke dni dosažení důchodového věku (zdroj: [5]).....	50
Tabulka 11: Výška penze v jednotlivých zemích (zdroj: [6]).....	54

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Základní charakteristiky důchodového systému dle ČSSD (zdroj: [1]).....	75
Příloha 2: Základní charakteristiky důchodového systému dle KDU-ČSL (zdroj: [1]).....	76
Příloha 3: Základní charakteristiky důchodového systému dle KSČM (zdroj: [1]).....	77
Příloha 4: Základní charakteristiky důchodového systému dle ODS (zdroj: [1]).....	78
Příloha 5: Základní charakteristiky důchodového systému dle US-DEU (zdroj: [1])	79

Příloha 1: Základní charakteristiky důchodového systému dle ČSSD (zdroj: [1])

Kriterium	I. pilíř Důchodové pojištění	II. pilíř Zaměstnanecké systémy	III. pilíř Penzijní připojištění	III. pilíř Životní pojištění
Státní garance	Státní	Ne	Ne	Nestátní
Osobní rozsah	Všichni výdělečně činní	Skupiny osob podle zaměstnání	Individuální	Individuální
Účast osob	Povinná	Dobrovolná	Dobrovolná	Dobrovolná
Financování	Průběžné	Kapitálové	Kapitálové	Kapitálové
Vztah příspěvků a dávek	Příspěvkově definované	Příspěvkově definované	Příspěvkově definované	Dávkově definované
Výše dávek	Závislá na výši zaplacených příspěvků a době dožití (unisex)	Závislá na výši zaplacených příspěvků	Závislá na výši zaplacených příspěvků	Smluvně odvozená ze zaplaceného pojistného
Solidarita	Mezigenerační, příjmová	Žádná*	Žádná*	Žádná*
Daňová zvýhodnění	Ano	Ano	Ano	Ano
Státní příspěvek	Ano	Ne	Ano	Ne
Správa systému	Veřejná	Soukromá	Soukromá	Soukromá

* formou daňového zvýhodnění a státních příspěvků vzniká určitá forma solidarity těch co se neúčastní v systému s těmi co se účastní

Příloha 2: Základní charakteristiky důchodového systému dle KDU-ČSL (zdroj: [1])

Kriterium	I. pilíř Důchodové pojištění	II. pilíř Zaměstnanecké systémy	III. pilíř Penzijní připojištění	III. pilíř Životní pojištění
Státní garance	Státní	Nesouhlasí s jeho zavedením	Nestátní	Nestátní
Osobní rozsah	Všichni výdělečně činní		Individuální	Individuální
Účast osob	Povinná		Dobrovolná	Dobrovolná
Financování	Průběžné		Kapitálové	Kapitálové
Vztah příspěvků a dávek	Příspěvkově definované		Příspěvkově definované	Dávkově definované
Výše dávek	Závislá na výši zaplacených příspěvků a době dožití (unisex)		Závislá na výši zaplacených příspěvků	Smluvně odvozená ze zaplaceného pojistného
Solidarita	Mezigenerační, příjmová		Žádná*	Žádná*
Daňová zvýhodnění	Ano		Ano	Ano
Státní příspěvek	Ano		Ne	Ne
Správa systému	Státní nebo veřejná		Soukromá	Soukromá

* formou daňového zvýhodnění a státních příspěvků vzniká určitá forma solidarity těch co se neúčastní v systému s těmi co se účastní

Příloha 3: Základní charakteristiky důchodového systému dle KSČM (zdroj: [1])

Kriterium	I. pilíř Důchodové pojištění	II. pilíř Zaměstnanecké systémy	III. pilíř Penzijní připojištění	III. pilíř Životní pojištění
Státní garance	Státní	Ne	Ne	Nestátní
Osobní rozsah	Všichni výdělečně činní a osoby mající příjmy z majetku	Skupiny osob podle zaměstnání	Individuální	Individuální
Účast osob	Povinná	Dobrovolná	Dobrovolná	Dobrovolná
Financování	Průběžné z pojistného, daní a výnosů z privatizace	Kapitálové	Kapitálové	Kapitálové
Vztah příspěvků a dávek	Příspěvkově definované	Příspěvkově definované	Příspěvkově definované	Dávkově definované
Výše dávek	Závislá na výši zaplacených příspěvků a době dožití (unisex)	Závislá na výši zaplacených příspěvků	Závislá na výši zaplacených příspěvků	Smluvně odvozená ze zaplaceného pojistného
Solidarita	Mezigenerační, příjmová	Žádná*	Žádná*	Žádná*
Daňová zvýhodnění	Ano	Ano	Ano	Ano
Státní příspěvek	Ano	Ne	Ano	Ne
Správa systému	Veřejná	Soukromá	Soukromá	Soukromá

* formou daňového zvýhodnění a státních příspěvků vzniká určitá forma solidarity těch co se neúčastní v systému s těmi co se účastní

Příloha 4: Základní charakteristiky důchodového systému dle ODS (zdroj: [1])

Kriterium	I. pilíř Důchodové pojištění	II. pilíř Zaměstnanecké systémy	III. pilíř Penzijní připojištění	III. pilíř Životní pojištění
Státní garance	Státní	Nesouhlasí s jeho existencí	Ne	Nestátní
Osobní rozsah	Pojištěnci – není blíže definováno		Individuální	Individuální
Účast osob	Povinná		Dobrovolná	Dobrovolná
Financování	Průběžné		Kapitálové	Kapitálové
Vztah příspěvků a dávek	Dávkově definovaný s jednotnou dávkou		Příspěvkově definované	Dávkově definované
Výše dávek	Jednotný důchod		Závislá na výši zaplacených příspěvků	Smluvně odvozená ze zaplaceného pojistného
Solidarita	Mezigenerační, příjmová		Žádná*	Žádná*
Daňová zvýhodnění	Ano		Ano	Ano
Státní příspěvek			Ano	Ano
Správa systému	Státní		Soukromá	Soukromá

* formou daňového zvýhodnění a státních příspěvků vzniká určitá forma solidarity těch co se neúčastní v systému s těmi co se účastní

Příloha 5: Základní charakteristiky důchodového systému dle US-DEU (zdroj: [1])

Kriterium	I. pilíř Důchodové pojištění a povinné spoření	II. pilíř Zaměstnanecké systémy	III. pilíř Penzijní připojištění	III. pilíř Životní pojištění
Státní garance	Státní	Nesouhlasí s jeho existencí	Nestátní	Nestátní
Osobní rozsah	Všichni výdělečně činní		Individuální	Individuální
Účast osob	Povinná		Dobrovolná	Dobrovolná
Financování	Průběžné a kapitálové z pojistného		Kapitálové	Kapitálové
Vztah příspěvků a dávek	Příspěvkově definované		Příspěvkově definované	Dávkově definované
Výše dávek	Závislá na výši zaplacených příspěvků a době dožití		Závislá na výši zaplacených příspěvků	Smluvně odvozená ze zaplaceného pojistného
Solidarita	Mezigenerační, příjmová		Žádná*	Žádná*
Daňová zvýhodnění	Ano		Ano	Ano
Státní příspěvek	Ne		Ano	Ne
Správa systému	Veřejná i soukromá		Soukromá	Soukromá

* formou daňového zvýhodnění a státních příspěvků vzniká určitá forma solidarity těch co se neúčastní v systému s těmi co se účastní